

**ROVNÝ
PRÍSTUP
RÓMSKYCH
DETÍ KU
KVALITNÉMU
VZDELÁVANIU**

Aktualizácia 2008

**MIRKA HAPALOVÁ
STANO DANIEL**

ROVNÝ PRÍSTUP RÓMSKYCH DETÍ KU KVALITNÉMU VZDELÁVANIU – AKTUALIZÁCIA VÝSKUMU (2008)

Obsah

1. ZHRNUTIE.....	4
2. PRÍSTUP KU VZDELÁVANIU.....	5
2.1 ZBER DÁT.....	5
2.2 ÚDAJE O ZÁPISE.....	8
2.3 UKONČENIE DOCHÁDZKY A DOSIAHNUTÁ ÚROVEŇ VZDELANIA.....	8
2.4 ROZSAH A FORMY SEGREGÁCIE.....	8
2.4.1 SEGREGOVANÉ PREDŠKOLSKÉ ZARIADENIA A ŠKOLY.....	8
2.4.2 ŠPECIÁLNE ŠKOLY.....	9
2.4.3 NULTÉ ROČNÍKY.....	11
2.4.4 SEGREGOVANÉ TRIEDY NA BEŽNÝCH ŠKOLÁCH.....	12
2.4.5 TRANZITÍVNE TRIEDY.....	14
3. VZDELÁVACIA POLITIKA A VLÁDNE PROGRAMY.....	15
3.1 DOKUMENTY VLÁDNEJ POLITIKY.....	15
3.2 VLÁDNE VZDELÁVACIE PROGRAMY.....	21
3.3. DESEGREGÁCIA.....	25
3.4 RÓMSKI ASISTENTI UČITEĽA.....	25
3.5 UČITELIA RÓMSKEHO JAZYKA.....	27
3.6 UČEBNÉ OSNOVY A MATERIÁLY.....	28
3.7 PRÍPRAVA A PODPORA UČITEĽOV.....	29
3.8 MECHANIZMY MONITOROVANIA DISKRIMINÁCIE.....	29
3.8.1 ANTI-DISKRIMINAČNÁ LEGISLATÍVA.....	29
3.8.2 INŠTITÚCIE MONITORUJÚCE DISKRIMINÁCIU.....	30
4. BARIÉRY V PRÍSTUPE KU VZDELÁVANIU.....	31
4.1 SYSTÉMOVÉ PREKÁŽKY.....	31
4.2 ADMINISTRATÍVNE POŽIADAVKY.....	31
4.3 NÁKLADY.....	31
4.4 ZARAĐOVANIE ŽIAKOV DO ŠKÔL A TRIED.....	32
4.6 JAZYKOVÉ BARIÉRY.....	34
5. PREKÁŽKY V KVALITE VZDELÁVANIA.....	34
5.1 ŠKOLSKÉ ZARIADENIA A ĽUDSKÉ ZDROJE.....	34
5.2 UČEBNÉ ŠTANDARDY.....	34
5.3 ŠKOLSKÉ VÝSLEDKY.....	35
5.4. MONITOROVANIE A EVALUÁCIA KVALITY VZDELÁVANIA.....	35
5.5 PRAX V TRIEDACH A PEDAGOGIKA.....	37
5.6 VZŤAHY MEDZI ŠKOLOU A KOMUNITOU.....	37
5.7 DISKRIMINAČNÉ POSTOJE.....	37
6. MIMOVLÁDNE ORGANIZÁCIE, AKTÍVNE V OBLASTI VZDELÁVANIA RÓMSKYCH DETÍ..	38
6.1 CIELE PRIESKUMU.....	38
6.2 METODOLÓGIA PRIESKUMU.....	38

6.1.1 PREKÁŽKY	38
6.2 DEFINOVANIE PROBLÉMOV	39
6.3 REALIZOVANÉ A PREBIEHAJÚCE AKTIVITY	39
6.4 PLÁNOVANÉ AKTIVITY A ZÁMERY	40
6.5 OCHOTA SPOLUPRACOVAŤ	40
6.6 ZÁVER.....	40
PRÍLOHA 1 – OSLOVENÉ MIMOVLÁDNE ORGANIZÁCIE.....	42
PRÍLOHA 2 – DOTAZNÍK PRE MIMOVLÁDNE ORGANIZÁCIE.....	44

1. ZHRNUTIE

V septembri 2008 vstúpil do platnosti Zákon č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (ďalej len "školský zákon")¹, ktorý spustil reformu školstva na Slovensku. Cieľom tejto práce je načrtnutie prvých možných dopadov reformy na vzdelávanie rómskych detí, ako aj aktualizácia výskumnej správy Rovný prístup rómskych detí ku kvalitnému vzdelávaniu, ktorá bola publikovaná v decembri 2007 Európskym monitorovacím a advokačným programom (EU Monitoring and Advocacy Programme - EUMAP, Open Society Institute)².

Zdá sa, že dlhočakávaná reforma školského systému nepriniesla vo vzťahu ku vzdelávaniu rómskych detí žiadne zásadné zmeny; skôr iba sumarizuje existujúce dokumenty a koncepcie.³ Hoci skutočný dopad reformy overí až jej niekoľkoročné fungovanie v praxi, školský zákon s nadväznými právnymi predpismi prináša niekoľko čiastkových opatrení, ktoré možno hodnotiť už v súčasnosti. Medzi najpozitívnejšie patrí paušálne zrušenie poplatkov za posledný rok predškolskej dochádzky v roku pred začatím povinnej školskej dochádzky dieťaťa a zákaz všetkých foriem diskriminácie, vrátane segregácie vo vzdelávaní. Na druhej strane však reforma ponecháva a dokonca rozširuje možnosť umiestňovania rómskych detí do oddelených tried na základe ich sociálneho znevýhodnenia; konzervuje stav zdvojeného systému poradenstva, ktorý vytvára priestor pre zahmlievanie diagnostických postupov pri zaraďovaní detí do špeciálnych škôl; či nevytvára podmienky pre uprednostňovanie individuálnej integrácie žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami na bežných základných školách.

Zo strany občianskeho sektora vzišli viaceré iniciatívy, ktoré sa snažili o presadenie zmien v systéme vzdelávania, následne aj o intervenovanie do procesu prípravy reformy a o zapracovanie pripomienok do školského zákona. No ich celkové úsilie vyústilo len do malých a čiastkových úspechov.

Dovoľujeme si konštatovať, že súčasná legislatíva a vzdelávací systém stále nie sú nastavené takým spôsobom, ktorý by zabezpečil rovný prístup rómskych detí ku kvalitnému vzdelávaniu. Z tohto dôvodu viaceré mimovládne organizácie v súčasnosti vyjadrujú záujem pokračovať v doterajších advokačných aktivitách. Dúfame, že aktualizovaná správa o prístupe rómskych detí ku vzdelávaniu, posluží ako východisko pre ďalšie iniciatívy v tejto oblasti.

¹ Zákon č. 245/2008 Z.z. o výchove a vzdelávaní (Školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov, dostupný na: http://www.minedu.sk/data/USERDATA/Legislativa/Zakony/2008_245.pdf [5.12.2008]

² Equal Access to Quality Education for Roma, EU Monitoring and Advocacy Program of the Open Society Institute; 2007; dostupné na: http://www.eumap.org/topics/minority/reports/roma_education/reports/ [10.12.2008]

³ Názor, prezentovaný viacerými expertami (z mimovládnych organizácií, Štátneho pedagogického ústavu a ďalších inštitúcií), s ktorými boli robené rozhovory v rámci výskumu.

2. PRÍSTUP KU VZDELÁVANIU⁴

Viaceré výskumné štúdie v minulosti opakovane poukazovali na nerovný prístup rómskych detí ku kvalitnému vzdelávaniu,⁵ ktoré by zodpovedalo ich potrebám. Tento problém sa však netýka iba rómskych detí. Vysoká závislosť vzdelávacích výsledkov detí od ich socioekonomického zázemia⁶ naznačuje, že vzdelávací systém doteraz nespĺňal požiadavky spravodlivej distribúcie vzdelávania všetkým, podľa ich možností a schopností a nezabezpečoval sociálnu rovnosť vo vzdelávaní.

2.1 ZBER DÁT

Ako bolo konštatované už v správe Rovný prístup rómskych detí ku kvalitnému vzdelávaniu (Equal Access to Quality Education of Roma Children – EAQER) z roku 2007, podľa zákona č. 428/2002 Z.z. o ochrane osobných údajov je zakázané spracovávať údaje, ktoré by odhaľovali rasový alebo etnický pôvod, politické názory, vieru, členstvo v politických stranách, alebo údaje týkajúce sa zdravia a sexuálneho života.⁷

Na druhej strane však viacerí odborníci nielen z radov mimovládnych organizácií považujú dostupnosť štatistických údajov, zahŕňajúcich príslušnosť k etnickým skupinám, za mimoriadne dôležitú. K zberu čiastkových údajov o zraniteľných skupinách (a špecificky o rómskych deťoch) v oblasti školstva vyzval Slovenskú republiku aj Výbor OSN pre práva dieťaťa.⁸ Existencia štatistických dát, rozčlenených podľa etnickej príslušnosti, by umožňovala lepšiu prípravu a adekvátnejšie zacielenie programov, zameraných na zlepšovanie postavenia Rómov vo všetkých sférach, významne by zefektívnila evaluáciu programov a napomohla by získaniu jasného obrazu o súčasnom stave tzv. rómskej problematiky vo všetkých oblastiach života.

Školský zákon a nadväznú právne predpisy neobsahujú opatrenia, zamerané priamo na rómske deti a žiakov. Namiesto toho pracujú s termínom „sociálneho znevýhodnenia“, ktoré je vymedzené chudobou, presnejšie nízkym príjmom rodiny, nedosahujúcim hranicu životného minima (viac v časti 3). Avšak viaceré znevýhodnenia, ktorým Rómovia čelia v mnohých sférach vrátane vzdelávania, často nie sú podmienené len ich majetkovými pomermi. Vzhľadom na to, že istá časť bariér pramení z prístupu majoritnej populácie k Rómom na základe ich deklarovanej alebo pripísanej etnicity, je otázne, či sú opatrenia, vychádzajúce z majetkových pomerov rodín, dostačujúce. Vzhľadom na neexistenciu iných dát, ako údajov o žiakoch z rodín zapojených do systému sociálnej pomoci, však nie je možné v súčasnosti poskytnúť adekvátnu odpoveď.

Rozvojový program OSN (United Nations Development Programme - UNDP) v Bratislave vydal v roku 2008 štúdiu o zbere etnických dát s názvom *Etnicita ako štatistický ukazovateľ pri monitorovaní životných podmienok a diskriminácie - Analytická správa a odporúčania pre*

⁴ Radenie a číslovanie jednotlivých kapitol je rovnaké ako v predchádzajúcej správe Rovný prístup rómskych detí ku kvalitnému vzdelávaniu, publikovanej v roku 2007.

⁵ Rovný prístup rómskych detí ku kvalitnému vzdelávaniu, EUMAP, 2007; Krieglerová, E.: Dopad opatrení zameraných na zlepšenie situácie rómskych detí vo vzdelávaní, SGI, 2006, dostupné na: www.cvek.sk/uploaded/files/Microsoft%20Word%20-%20dopad_vzdelavanie_Romovia.pdf [10.12.2008]; Stále segregovaní, stále v nerovnom postavení, Amnesty International, 2007, dostupné na: http://www.amnesty.sk/article_files/AI_SK_Sprava_vzdelavanie_na_Slovensku.pdf [10.12.2008]; a ďalšie

⁶ PISA SK 2003 – Národná správa. 2004. Bratislava: ŠPÚ, 2004

⁷ Zákon 428/2002 Z.z. o ochrane osobných údajov, dostupný na: www.zbierka.sk/zz/predpisy/default.aspx?PredpisID=16630&FileName=02-z428&Rocnik=2002 [5.12.2008]

⁸ Záverečné odporúčania Výboru pre práva dieťaťa pri OSN k druhej periodickej Správe SR o deťoch a mládeži (CRC/C/SVK/CO/2), dostupné na: <http://www.justice.gov.sk/dwn/h03/ZoVpdSR.htm> [20.1.2009]

*Slovenskú republiku.*⁹ Autori správy tvrdia, že zákaz zberu etnických dát na Slovensku nie je absolútny, pretože vyššie uvedený Zákon o ochrane osobných údajov¹⁰ umožňuje výnimky, kedy sa zákaz neuplatňuje. Na túto skutočnosť bolo poukazované už aj v správe *Rovný prístup rómskych detí ku vzdelávaniu* v roku 2007, ktorá konštatovala, že na zber etnických dát sa nevzťahujú obmedzenia dané európskou legislatívou. Európska legislatíva totiž priamo nezakazuje zber etnických dát. Rozlišuje totiž medzi osobnými údajmi, umožňujúcimi priamu identifikáciu jednotlivca, a súhrnnými štatistickými údajmi. Štatistiky nie sú podľa Rady Európy osobnými údajmi, keďže na ich základe nie je možné prepojenie údajov s konkrétnym jednotlivcom.¹¹ Rovnaký názor prezentoval aj Výbor OSN pre práva dieťaťa v spomínanom stanovisku k druhej periodickej správe Slovenskej republiky.¹²

Obidve vyššie uvedené publikácie podporili prebiehajúcu diskusiu o potrebe zberu etnických dát. Dňa 7. apríla 2008 sa pod záštitou Výboru Národnej rady Slovenskej republiky pre ľudské práva, menšiny a postavenie žien uskutočnila otvorená diskusia medzi občianskou spoločnosťou a zástupcami štátnych inštitúcií, zaoberajúcimi sa zberom a vyhodnocovaním štatistických údajov.

Najvýznamnejším výsledkom tejto diskusie bola rezolúcia výboru č. 133 z 30. apríla 2008¹³ k otázke zberu etnických dát, v ktorej výbor deklaruje potrebu zberu etnických dát s cieľom formulovať zacielené a adresné politiky a programy, umožniť ich vyhodnocovanie, ako aj zamedziť prípadom nepriamej diskriminácie, pričom zároveň uznáva potrebu dodržiavania všetkých demokratických podmienok sledovaním ochrany osobných údajov pri zbere etnických dát. Výbor zároveň zadal podpredsedovi vlády pre vedomostnú spoločnosť, európske záležitosti, ľudské práva a menšiny tieto úlohy:

- poskytnúť finančnú podporu pracovnej skupine pre prípravu indikátorov etnicity a metód merania v oblasti ľudských práv, ktorá bola založená pri Slovenskom národnom stredisku pre ľudské práva v spolupráci s Rozvojovým programom OSN, s cieľom realizácie reprezentatívneho empirického výskumu na overenie navrhovaných indikátorov v oblasti rovnakého zaobchádzania so zameraním na etnické skupiny,
- ustanoviť multidisciplinárnu pracovnú skupinu na vypracovanie východísk národnej koncepcie zberu etnických dát,
- informovať Výbor NRSR pre ľudské práva, menšiny a postavenie žien o plnení týchto návrhov do 1. septembra 2008.¹⁴

Vo liste z dňa 26. augusta 2008 informujúcom o plnení rezolúcie¹⁵ podpredseda vlády vysvetlil, že nemá vlastný rozpočet, z ktorého by mohol financovať pracovnú skupinu a jej úlohy, navrhované v prvom bode a uviedol zoznam oblastí, ktoré môže jeho úrad finančne podporiť podľa pravidiel spravovania ich rozpočtu. Podpredseda vlády ďalej navrhoval, aby sa skupina uchádzala o grant v rámci vládneho Akčného plánu predchádzania všetkým formám

⁹ Daniel Škobla, Tadas Leončikas, Martina Štěpánková: Etnicita ako štatistický ukazovateľ pri monitorovaní životných podmienok a diskriminácie. UNDP, 2008, dostupné na: <http://europeandcis.undp.org/home/show/01DAD0CB-F203-1EE9-BAC0FE726EF57CE> (ďalej len Škobla, et. al.: Etnicita ako štatistický ukazovateľ)

¹⁰ Zákon 428/2002 Z.z. o ochrane osobných údajov, dostupný na: www.zbierka.sk/zz/predpisy/default.aspx?PredpisID=16630&FileName=02-z428&Rocnik=2002 [5.12.2008]

¹¹ Rovný prístup rómskych detí ku kvalitnému vzdelávaniu, EU Monitoring and Advocacy Programme of the Open Society Institute; 2007; strana 43; dostupné na http://www.eumap.org/topics/minority/reports/roma_education/reports/ [10.12.2008]

¹² Záverečné odporúčania Výboru pre práva dieťaťa pri OSN k druhej periodickej Správe SR o deťoch a mládeži (CRC/C/SVK/CO/2), dostupné na: <http://www.justice.gov.sk/dwn/h03/ZoVpdSR.htm> [20.1.2009]

¹³ Výbor NRSR pre ľudské práva, menšiny a postavenie žien, Rezolúcia č.133 z 30. apríla 2008; dostupná na: <http://www.nrsr.sk/appbin/xweb/VyboryNR%5Cipnz%5CUznesenia/31.%20sch%C3%B4dza%2030.%2004.%202008/Uznesenie%20LPNZ%20133.doc> (ďalej len Výbor NRSR pre ľudské práva, menšiny a postavenie žien; Rezolúcia č.133).

¹⁴ Výbor NRSR pre ľudské práva, menšiny a postavenie žien, Rezolúcia č. 133

¹⁵ List podpredsedu vlády D. Čaploviča predsedovi Výboru NRSR pre ľudské práva, menšiny a postavenie žien, 26. august 2008, reg. č. 4662/2008/SLPM

diskriminácie, rasizmu, xenofóbie a iným prejavom netolerancie na roky 2006-2008, kde konečný termín prijímania žiadostí bol 2. september 2008.

Vo vzťahu k druhej úlohe, ustanoveniu multidisciplinárnej komisie, podpredseda vlády uviedol, že súčasná činnosť pracovnej skupiny pri stredisku pre ľudské práva sa osvedčila. Navrhol riaditeľovi strediska, aby skupina zapojila viacerých členov z Úradu vlády SR, Ministerstva výstavby a regionálneho rozvoja SR, Ministerstva zdravotníctva SR, Ministerstva vnútra SR, mimovládnych organizácií, zaoberajúcich sa rómskou problematikou, Informačnej kancelárie Rady Európy a Zastúpenia Európskej komisie na Slovensku, s cieľom posilniť multidisciplinárny rozmer skupiny. Podpredseda vlády tiež navrhol, aby sa táto skupina zamerala na vypracovanie koncepcie zberu etnických dát.

Podpredseda vlády ďalej uviedol, že 23. októbra 2007 splnomocnenkyňa vlády pre rómske komunity Anina Botošová (ďalej len splnomocnenkyňa) a riaditeľ regionálneho centra UNDP Ben Slay podpísali Memorandum o porozumení, ktoré vytvára rámec pre spoluprácu v oblasti zberu, analýzy a distribúcie údajov, spojených so životnými podmienkami rómskych komunít na Slovensku. Memorandum bolo podpísané na obdobie piatich rokov. Informácie o prebiehajúcich aktivitách, implementujúcich memorandum medzi úradom splnomocnenkyne a UNDP neboli zatiaľ zverejnené.

Splnomocnenkyňa v spolupráci so Štatistickým úradom, ďalšími odborne príbuznými inštitúciami verejnej a štátnej správy a ďalšími inštitúciami poverili úlohou zberu dát Štatistický úrad SR, s cieľom získať objektívne informácie o počte rómskych osád a situácii v týchto osadách a miere integrácie/segregácie Rómov v jednotlivých obciach. Zber dát bude súčasťou Programu štátnych štatistických prieskumov, schválených na roky 2008-2010, ktorý bol vydaný v Zbierke zákonov SR. Povinnosť vyplniť štatistický formulár bude prislúchať obciam, ktoré takto musia urobiť podľa článku 18 zákona č. 540/2001 o štátnych štatistikách.¹⁶

Štatistické údaje o rómskych deťoch vo vzdelávacom systéme zatiaľ nie sú k dispozícii. Ako sa však uvádzalo už v správe *Rovný prístup rómskych detí ku vzdelávaniu* z roku 2007, dostupné nie sú ani podrobné údaje o kategórii detí zo sociálne znevýhodneného prostredia, ktorá sa spravidla v praxi používa ako náhrada termínu „rómskych detí“. Ústav informácií a prognóz školstva pri Ministerstve školstva SR aj naďalej zbiera len oficiálne údaje o počte žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia, ktorí neukončili ročník, ale nezbera dáta o celkových počtoch týchto detí.¹⁷ Podrobnú analýzu situácie detí zo sociálne znevýhodneného prostredia v základnom a strednom školstve pripravuje Rómske vzdelávacie centrum, ktoré je súčasťou Metodického centra v Prešove.¹⁸ Analýza bude mať obdobný rozsah ako výskumná správa, vypracovaná centrom v roku 2006, ktorá je doteraz východiskom pre vládne koncepčné materiály¹⁹ a mnohé inštitúcie ju používajú ako hlavný zdroj údajov o rómskych deťoch v slovenskom školstve²⁰. Publikácia mala byť dostupná v priebehu roka 2009.²¹

Krokom vpred v oblasti dostupnosti dát o deťoch zo sociálne znevýhodneného prostredia by malo byť zavedenie tzv. Centrálného registra, ktorého súčasťou bude register škôl a školských zariadení a register žiakov. Nový školský zákon ukladá školám povinnosť viesť školský register detí, žiakov a poslucháčov, v rámci ktorého bude okrem iných údajov o dieťati škola evidovať zaradenie žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami podľa výchovno-

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Ing. Čambalová, Úrad informácií a prognóz školstva, e-mailová komunikácia, 28. júla 2008

¹⁸ Rómske vzdelávacie centrum Prešov, PaedDr. Viera Šándorová, interview realizované 27. novembra. 2008

¹⁹ napr. Koncepcia vzdelávania rómskych detí a žiakov, vrátane rozvoja stredoškolského a vysokoškolského vzdelávania, dostupná na: http://www.minedu.sk/data/USERDATA/RegionalneSkolstvo/VaVNM/MZCHVaVNM/Koncepcia_RD.pdf

²⁰ Úrad splnomocnenca pre rómske komunity; PhDr. Marta Šikrová, interview realizované 10. decembra 2008

²¹ Prvú časť prieskumu : "Správa o postavení žiaka zo sociálne znevýhodneného prostredia v prostredí špeciálnych základných škôl" publikovalo Rómske vzdelávacie centrum na svojej webstránke dňa 2.6.2009. Správa je dostupná na: <http://www.rocepo.sk/downloads/RocPrieskum/Prieskum2007SZS.pdf>

vzdelávacích programov.²² Vybrané dáta zo školských registrov sa budú sústreďovať do územných registrov a následne do Centrálného registra, vedeného Ministerstvom školstva SR. Presnú štruktúru informačnej vety registra detí, žiakov a poslucháčov v databáze má stanoviť ministerstvo školstva v priebehu roku 2009 a podľa informácií z MŠ by mala obsahovať aj údaje o špeciálnych výchovno-vzdelávacích potrebách žiaka.²³

2.2 ÚDAJE O ZÁPISE

Od roku 2007 neboli publikované žiadne rozsiahlejšie výskumy, ktoré by poskytovali prehľad o počte rómskych detí v základnom školstve. Dostupné údaje sú len odhadmi alebo sú zbierané neformálne, na základe etnicity účelovo pripísanej vedením škôl. Okrem výskumnej štúdie Metodického centra v Prešove by v blízkej budúcnosti mala byť dostupná aj štúdia Centra pre výskum etnicity a kultúry, ktoré by mohli poskytnúť konkrétnejšie informácie o zaškolenosti rómskych detí, ako aj o ich vzdelávaní v systéme špeciálneho školstva.

2.3 UKONČENIE DOCHÁDZKY A DOSIAHNUTÁ ÚROVEŇ VZDELANIA

Plánované zmeny v štatistickom zbere dát na úrovni Centrálného registra by sa mali dotknúť aj dostupnosti údajov o prospechu, školskej úspešnosti a ukončovaní školskej dochádzky (aj predčasnom, t.j. bez dosiahnutia úplného základného, tzv. nižšieho stredného vzdelania).²⁴ Keďže údaje tohto charakteru doteraz neboli k dispozícii, zmena umožní presnejšie sledovanie prístupu časti rómskych detí (detí zo sociálne znevýhodneného prostredia) ku vzdelávaniu, ako aj evaluáciu dopadov vládnych politík vo vzťahu k týmto deťom.

2.4 ROZSAH A FORMY SEGREGÁCIE

Nový školský zákon prináša v oblasti odstraňovania segregácie na slovenských školách zásadný potenciál pre zmenu vo forme explicitného zákazu „všetkých foriem diskriminácie a obzvlášť segregácie“.²⁵ Okrem tohto ustanovenia však neobsahuje jej definíciu, ani ďalšie zmienky o možných desegregačných či integračných opatreniach a programoch.

Správa *Rovný prístup rómskych detí ku kvalitnému vzdelávaniu* z roku 2007 popísala rôzne formy segregácie v praxi; o jej výskyte na školách informovali tiež ďalšie organizácie a iniciatívy. Napriek tejto skutočnosti nový školský zákon fenomén segregácie nerieši a umožňuje aj naďalej vytváranie rôznych foriem segregovaného vzdelávania Rómov – neprináša žiadne opatrenia, ktoré by eliminovali vysoký počet rómskych detí, umiestňovaných do špeciálnych škôl; vytváranie čisto rómskych škôl alebo tried na zmiešaných školách či segregáciu v mimoškolských aktivitách.

Zákaz segregácie, ktorý je v zákone explicitne pomenovaný, je síce veľmi dôležitým krokom vpred, no sám o sebe nie je dostatočný. Ako sme už spomínali, v súčasnosti neexistuje legislatívna a ani odbornou verejnosťou všeobecne prijímaná definícia a vymedzenie segregácie. Zároveň nie sú dostupné žiadne plošné údaje o jej rozsahu v praxi. Pokiaľ nebudú presne vymedzené hranice segregácie, vytvorené jednoznačné metodické pokyny a modely integrovaného vzdelávania, školám bude stále ponechaná možnosť pod rúškom rôznych argumentov (napr. napĺňaním špeciálnych výchovno-vzdelávacích potrieb žiakov, vytváraním špecializovaných osnov pre deti zo sociálne znevýhodneného prostredia) segregovať rómske deti vo vzdelávacom systéme.

2.4.1 SEGREGOVANÉ PREDŠKOLSKÉ ZARIADENIA A ŠKOLY

Školská reforma nielenže zlyháva pri vysporiadaní sa s fenoménom vzniku a vytvárania segregovaných škôl (materských a základných), ale dokonca umožňuje vytváranie oddelených tried pre žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami (vrátane detí/žiakov zo

²² Školský zákon, § 158

²³ Ministerstvo školstva, Katarína Ondrášová, interview realizované 22. decembra 2008.

²⁴ Ibid.

²⁵ Školský zákon, § 3, písmeno c) a d)

sociálne znevýhodneného prostredia) na bežných školách.²⁶ V prípade oddelených tried pre deti so špeciálnymi potrebami v predškolských zariadeniach zákon zakazuje zaradenie dieťaťa do takejto triedy výhradne na základe jeho pôvodu zo sociálne znevýhodneného prostredia²⁷, čo je nepochybne pozitívnu zmenou v porovnaní s predchádzajúcou legislatívou, ktorá vo vytváraní segregovaných rómskych tried na materských školách neobsahovala žiadne obmedzenie.²⁸ V prípade tried na základných školách (ani špeciálnych či tzv. špecializovaných) však takéto zákaz súčasťou legislatívy nie je.

2.4.2 ŠPECIÁLNE ŠKOLY

V novom školskom zákone nachádzame dva rozmery špeciálneho vzdelávania – školy pre deti alebo žiakov so zdravotným znevýhodnením²⁹, so špecifickým vymedzením základných škôl, na ktorých „sa výchova a vzdelávanie uskutočňuje podľa vzdelávacích programov pre deti s mentálnym postihnutím“.³⁰ Deti môžu byť do týchto typov škôl zaraďované len na základe „ich zdravotného znevýhodnenia alebo po diagnostickom vyšetrení zameranom na zistenie špeciálnych vzdelávacích potrieb, pričom vyšetrenie je vykonávané zariadením výchovnej prevencie a poradenstva“.³¹

Jediným dôvodom pre zaradenie rómskeho dieťaťa do špeciálnej školy teda zostáva diagnóza zdravotného znevýhodnenia alebo postihnutia (mentálne postihnutie, telesné postihnutie, narušená komunikačná schopnosť, pervazívne vývinové poruchy, poruchy správania, poruchy zraku a sluchu a ďalšie).³² Právna úprava obdobného znenia bola v účinnosti od roku 2004 vo forme vyhlášky ministerstva školstva.³³ Zakotvením do školského zákona ustanovenia iba nadobudli väčšiu právnu silu, teda ich prípadná zmena v budúcnosti by si vyžadovala komplikovanejší legislatívny proces.

Hoci vláda opakovane deklaruje snahu znížiť percento rómskych detí navštevujúcich špeciálne základné školy pre deti s mentálnym postihnutím,³⁴ počet presunov žiakov z bežných škôl do špeciálnych zostáva v priebehu rokov na rovnakej úrovni. V roku 2007/2008 dokonca stúpol, pričom nárast bol spôsobený zvýšením presunov detí na špeciálne školy v Prešovskom a Košickom kraji, teda v krajoch s najvyšším zastúpením rómskych detí. Kým v ostatných krajoch počet detí presunutých z bežných škôl do špeciálnych škôl medziročne klesal, v

²⁶ Vyhláška 320/2008 Z.z. Ministerstva školstva SR z 23. júla 2008 o základnom vzdelávaní, paragraf 13, dostupná na: www.minedu.sk/data/USERDATA/Legislativa/Vyhlasiky/2008_320.pdf [10.12.2008]

²⁷ Školský zákon, § 28, odsek 9

²⁸ Vyhláška Ministerstva školstva SR č. 353/1994 Z.z. o predškolských zariadeniach, dostupná na: http://www.kapitula.sk/dsu/html/data/d_vzp/353_1994.pdf [2.2.2009]; a jej úpravy: Vyhláška č. 81/1997 Z.z. z 21. februára 1997, ktorá dopĺňa Vyhlášku Ministerstva školstva a vedy SR č. 353/1994 Z.z. o predškolských zariadeniach, dostupná na: <http://www.epi.sk/Main/Default.aspx?Template=~/Main/TArticles.ascx&LinkId=0&zzsrlinkid=3491918&phContent=~/ZzSR/ShowRule.ascx&RuleId=13554&Version=1&key=&scw=1> [2.2.2009]; Vyhláška č. 540/2004 Z.z., dostupná na: <http://www.epi.sk/Main/Default.aspx?Template=~/Main/TArticles.ascx&LinkId=0&zzsrlinkid=3491898&phContent=~/ZzSR/ShowRule.ascx&RuleId=29702&Version=1&key=&scw=1> [2.2.2009].

²⁹ Školský zákon, § 94, odsek 1, písmeno a)

³⁰ Školský zákon, § 95, odsek 2

³¹ Školský zákon, § 95, odsek 3

³² Školský zákon, § 2, písmena k) a l)

³³ „Do špeciálnych škôl sa zaraďujú a preraďujú zdravotne postihnutí žiaci, ktorí sa vzhľadom na zdravotné postihnutie nemôžu vzdelávať v základnej škole“, Vyhláška Ministerstva školstva, mládeže a športu SR č. 212/1991 v súlade s Vyhláškou č. 63/2000 Z.z., Vyhláškou č. 364/2003 Z.z. a Vyhláškou č. 49/2004 Z.z., § 14, odsek 1); dostupné na: <http://www.mcmb.sk/predmety/sped/dokumenty/212-1991.rtf> [19.12.2008]

³⁴ Konceptia vzdelávania rómskych detí a žiakov, vrátane rozvoja stredoškolského a vysokoškolského; schválená Uznesením vlády č. 206 z 2. apríla 2008. dostupná na: http://www.minedu.sk/data/USERDATA/RegionalneSkolstvo/VaVNM/MZCHVaVNM/Konceptia_RD.pdf

Prešovskom a Košickom regióne toto číslo postupne narastalo a tvorí asi polovicu celkového počtu prestupov (550 detí v 2006/2007, 751 detí v 2007/2008, 745 v 2008/2009).³⁵

Tabuľka 1: Počet detí presunutých z bežnej školy do špeciálnej školy pre deti s mentálnym postihnutím

	Školský rok			
	2005/2006	2006/2007	2007/2008	2008/2009
Prvý stupeň	951	871	1005	943
Druhý stupeň	366	310	347	367
Spolu	1317	1181	1352	1310

Zdroj: Ústav informácií a prognóz školstva

Správa *Rovný prístup rómskych detí ku kvalitnému vzdelávaniu* z roku 2007 poukazovala na dôvody, na základe ktorých sa možno domnievať, že pri diagnostike detí existujú isté nedostatky (napr. jazyková bariéra pri diagnostickom vyšetrení detí a ďalšie). Nedostatky diagnostických postupov môžu mať za následok vysoký počet rómskych detí, ktoré sú umiestnené do špeciálnych škôl napriek tomu, že netrpia ireverzibilným mentálnym postihnutím.³⁶ Školský zákon tieto medzery neodstránil a neukladá žiadne špeciálne požiadavky na diagnostický postup, ktorý tak zostáva plne v kompetencii zariadení výchovného poradenstva a prevencie (centier pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie a centier špeciálno-pedagogického poradenstva). Na strane poradní ani školských zariadení nie je zadefinovaný presný popis postupu, ktorý sprevádza rozhodnutie o prestupe alebo zaradení dieťaťa do školy pre deti so zdravotným postihnutím. Školský zákon a nadväznú právne predpisy taktiež nestanovujú žiadne postupy kontroly správnosti diagnostiky. Súčasné kompetencie školskej inšpekcie v tejto oblasti sú taktiež nedostatočné. Od vstupu nového školského zákona do platnosti školské inšpekcie nemajú žiadne nástroje na monitorovanie zaraďovania detí a zasahovanie v prípadoch, kedy deťom bola nesprávne diagnostikovaná mentálna porucha.

Problémom, na ktorý často poukazovali MVO a dokonca aj niektoré štátne inštitúcie (ako napríklad Slovenské národné stredisko pre ľudské práva³⁷), je zdvojený systém zariadení poradenstva a prevencie, ktoré môžu vykonávať diagnostiku. Paralelne vedľa seba existujú dva systémy poradenstva – centrá pedagogicko-psychologického poradenstva a centrá špeciálno-pedagogického poradenstva, ktorých kompetencie sa navzájom prekrývajú. Najproblematickejšou zostáva možnosť diagnostiky intelektových postihnutí centrami špeciálno-pedagogického poradenstva, ktoré sú často zakladané pri špeciálnych základných školách. Zamestnanci škôl sú nezriedka zároveň zamestnancami poradní, čo vytvára potenciál pre konflikt záujmov pri rozhodovaní o zaradení dieťaťa do špeciálnej školy. V protiklade k deklarovanej snahe vlády eliminovať tento konflikt³⁸ sa stav príchodom nového školského zákona nezmenil. Jedinou pozitívnu zmenou sú podmienky diagnostiky školskej zrelosti dieťaťa, ktoré stanovuje Štátny vzdelávací program pre nižšie primárne vzdelávanie na základných školách.³⁹ Diagnostika môže byť robená výhradne pedagogicko-psychologickou poradňou na základe sociálno-kultúrne nezávislých testov školskej spôsobilosti pre 6 – 7 ročné

³⁵ Štatistická ročenka školstva. Ústav informácií a prognóz školstva, dostupná na: <http://www.uips.sk/externe/statisticke-rocenky> [19.12.2008]

³⁶ Rovný prístup rómskych detí ku kvalitnému vzdelávaniu, EUMAP, 2007, strana 156 a 157

³⁷ List Slovenského národného strediska pre ľudské práva ministrom školstva, 5. december 2006

³⁸ "Zahrnúť do nového školského zákona následné právne úpravy [...] zjednotený systém školského poradenstva a systém diagnostiky detí a žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia pedagogicko-psychologickými poradňami"

Koncepcia vzdelávania rómskych detí a žiakov, vrátane rozvoja stredoškolského a vysokoškolského vzdelávania; schválená Uznesením vlády č. 206 z 2. apríla 2008, dostupná na: http://www.minedu.sk/data/USERDATA/RegionalneSkolstvo/VaVNM/MZCHVaVNM/Koncepcia_RD.pdf strana 20.

³⁹ Štátny vzdelávací program je definovaný v školskom zákone ako dokument, podľa ktorého sa uskutočňuje vzdelávanie na školách a školských zariadeniach, definuje povinný obsah vzdelávania na školách a je povinný pre „vypracovanie školského vzdelávacieho programu [...], evaluáciu škôl a evaluáciu výsledkov detí a žiakov“. Štátny vzdelávací programy boli vypracované Štátnym pedagogickým ústavom, sú pre školy povinné a ich napĺňanie je monitorované školskou inšpekciou.

deti, ktoré rešpektujú špecifiká v oblasti poznania a skúseností detí zo sociálne znevýhodneného prostredia, predovšetkým u detí z prostredia národnostných menšín.⁴⁰

Opakované testovanie detí počas školskej dochádzky, ktoré by umožňovalo overenie správnosti diagnostiky a umožňovalo reintegráciu detí zo špeciálnych škôl v prípade nesprávne stanovenej vstupnej diagnózy, nie je v novom školskom zákone ani v nadväzných právnych predpisoch nijako upravené.⁴¹

Keďže v oblasti špeciálneho školstva a vzdelávania na špeciálnych školách reforma nepriniesla žiadnu významnejšiu zmenu, je oprávnené predpokladať, že pokles počtu rómskych detí, nesprávne umiestnených do špeciálnych škôl v dohľadnej dobe nenastane.

2.4.3 NULTÉ ROČNÍKY

V oblasti vzdelávania detí v tzv. nultých ročníkoch reforma školstva taktiež nepriniesla zásadné obsahové zmeny. Zriaďovanie nultých ročníkov je zakotvené priamo v školskom zákone. Sú určené pre deti, ktoré k 1. septembru školského roka dosiahli vek 6 rokov, nedosiahli školskú spôsobilosť, pochádzajú zo sociálne znevýhodneného prostredia a vzhľadom na sociálne prostredie u nich nie je predpoklad zvládnutia vzdelávacieho programu prvého ročníka základnej školy.⁴²

Keďže ďalšie zaradenie alebo integrácia detí po absolvovaní nultého ročníka medzi bežných žiakov nie je stále nijako doriešená, otázky o jeho integračnej funkcii pretrvávajú. Navyše, dochádzka do nultého ročníka sa započítava do povinnej školskej dochádzky, takže zostáva aj riziko, že v prípade ak dieťa neskôr opakuje čo i len jediný ročník, ukončí povinnú školskú dochádzku pred nástupom do 9. ročníka. Ukončené základné vzdelanie je pritom nevyhnutnou podmienkou na zápis na bežnú strednú školu. Tento problém mohol byť odstránený zavedením povinnej dochádzky od posledného ročníka predprimárneho vzdelávania, ktoré bolo plánované do roku 2013.⁴³ Vzhľadom na veľké finančné dopady tohto opatrenia sa však od pôvodných plánov upustilo.⁴⁴

Zmenou v oblasti nultých ročníkov, platnou od roku 2009, bolo zvýšenie normatívnych príspevkov. Keďže predchádzajúce financovanie bolo kritizované ako nedostatočné, normatívny príspevok na žiaka nultého ročníka sa zvýšil zo 170% na 200% normatívu na bežného žiaka.⁴⁵ Navýšenie prostriedkov má naplniť finančné potreby škôl a môže pôsobiť motivujúco pri zakladaní a udržaní nultých ročníkov.

Možnosť zriaďovania prípravných tried na špeciálnych základných školách, ktoré v niektorých prípadoch nahrádzajú nulté ročníky na bežných školách a boli kritizované viacerými expertmi, nový zákon stále umožňuje. Prípravný ročník je určený pre žiakov so zdravotným znevýhodnením (teda aj pre deti s ľahšími formami mentálneho postihnutia), ktorí dosiahli fyzický vek šesť rokov, nedosiahli školskú spôsobilosť a nie je u nich predpoklad zvládnutia prvého ročníka základnej školy pre deti so zdravotným znevýhodnením.⁴⁶ Prípravný ročník tak

⁴⁰ Štátny vzdelávacie program pre prvý stupeň základných škôl v Slovenskej republike, sekcia 12.1, strana 33, dostupný na: http://www.statpedu.sk/buxus/generate_page.php?page_id=1221

⁴¹ Napr. Vyhláška ministerstva školstva SR č. 322/2008 z 6. augusta 2008 o špeciálnych školách, Vyhláška ministerstva školstva č. 325/2008 zo 6. augusta o školských zariadeniach výchovného poradenstva a prevencie

⁴² Školský zákon, §19, odsek 6

⁴³ Strednodobá koncepcia rozvoja rómskej národnostnej menšiny v Slovenskej republike Solidarita-Integrita-Inklúzia 2007 - 2015, schválená vládou 26. marca 2008; časť Výchova a vzdelávanie - navrhované opatrenia v oblasti predškolskej výchovy a vzdelávania, strana 10; dostupné na: www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/1EA6EF9B640E4E21C12573C9005115D8?OpenDocument [2.12.2008]

⁴⁴ Ministerstvo školstva, Katarína Ondrášová, interview realizované 22.12.2008.

⁴⁵ Pre porovnanie: kým v roku 2008 sa tento normatívny príspevok na žiaka v nultom ročníku pohyboval od 1574,-Euro do 1640,-Euro na rok; v roku 2009 dosahuje od 2092,- Euro do 2179,-Euro (v závislosti od kategórie základnej školy).

⁴⁶ Školský zákon, § 97, odsek 3

zostal zachovaný napriek opakovaným kritikám expertov, ktoré poukazovali na nelogickosť akcelerácie školskej spôsobilosti v sústave špeciálnych škôl v prípade ľahších typov mentálneho postihnutia a na vysoké zastúpenie rómskych detí v týchto ročníkoch, pre ktoré je automatickou „vstupenkou“ na špeciálnu školu.⁴⁷ Hoci vláda prijala záväzok „prehodnotiť opodstatnenosť prípravnej triedy v špeciálnej základnej škole pre mentálne postihnutých v súvislosti s prijímaním detí zo sociálne znevýhodneného prostredia“⁴⁸, do nového školského zákona sa nepremietol.

2.4.4 SEGREGOVANÉ TRIEDY NA BEŽNÝCH ŠKOLÁCH

Nový školský zákon formálne aj prakticky umožňuje vytváranie segregovaných tried na bežných školách na základe viacerých opatrení.

Jedným zo školami pomerne často využívaných nástrojov na vytváranie čisto rómskych tried je tzv. skupinová integrácia detí so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami, konkrétne detí so zdravotným znevýhodnením (napr. s diagnostikovanou ľahkou mentálnou retardáciou). Takéto deti môžu byť vzdelávané „v špeciálnych triedach, ktoré sa zriaďujú spravidla pre deti s rovnakým druhom zdravotného znevýhodnenia alebo žiakov s rovnakým druhom zdravotného znevýhodnenia“.⁴⁹ V niektorých prípadoch tak môže segregácia rómskych detí do oddelených tried vznikajúť dôsledkom skupinovej integrácie detí so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami. V praxi sa totiž vyskytujú prípady, kedy sú rómske deti zo sociálne znevýhodneného prostredia z jedného ročníka „preklasifikované“ na deti s ľahkou mentálnou retardáciou a následne vzdelávané v oddelených triedach podľa učebných osnov pre špeciálne školy.⁵⁰ Okrem možného prínosu pre deti, ktoré v prípade skutočnej mentálnej retardácie potrebujú špecifický prístup, je pre školu výhodný vyšší normatív na takto „integrovaného žiaka“. Viacerí pedagógovia výskumníkom potvrdili priamy tlak vedenia školy na navýšenie počtu zdravotne znevýhodnených žiakov, ktorí sa „rekrutujú“ spomedzi rómskych detí. V jednom prípade vedenie školy dokonca stanovilo optimálny počet detí, ktoré treba „preklasifikovať“ na zdravotne znevýhodnených žiakov, aby sa finančne zabezpečila základná prevádzka školy.

Pri vytvorení samostatnej triedy pre deti so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami je tiež nezanedbateľnou skutočnosťou odpadnutie povinnosti školy vytvárať pre každé dieťa individuálny vzdelávací program (ktorý je povinný v prípade jeho individuálnej integrácie⁵¹ ako aj v prípade, kedy je dieťa vedené ako žiak zo sociálne znevýhodneného prostredia). Možným rizikom je tiež absencia externej kontroly kvality výučby na škole u týchto žiakov, keďže sa na rozdiel od ostatných žiakov nemusia zúčastňovať externého testovania.⁵² Keďže v školskom zákone nie sú vymedzené žiadne nové kontrolné mechanizmy, ktoré by zabráňovali neoprávnenému vytváraniu segregovaných, výlučne rómskych špeciálnych tried, rovnako ako škola nie je nijako motivovaná viac využívať individuálnu integráciu týchto žiakov⁵³, je veľmi pravdepodobné, že opísaný problém segregácie rómskych detí na báze formálnej integrácie bude pokračovať.

⁴⁷ napr. Pripomienky k návrhu zákona o výchove a vzdelávaní, Inštitút pre dobre spravovanú spoločnosť, 2008; dostupné na: <http://www.governance.sk/index.php?id=642> [3.12.2008]

⁴⁸ Strednodobá koncepcia rozvoja rómskej národnostnej menšiny v Slovenskej republike Solidarita-Integrácia-Inklúzia 2007 - 2015, schválená vládou SR 26. marca 2008; časť Výchove a vzdelávanie – opatrenia v oblasti výchovy a vzdelávania v špeciálnych školách, strana 12; dostupné na: www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/1EA6EF9B640E4E21C12573C9005115D8?OpenDocument [2.12.2008]

⁴⁹ Školský zákon, § 94; odsek 1, písmeno b)

⁵⁰ Názory viacerých predstaviteľov MVO, ako aj skúsenosti mimovládnej organizácie Človek v tísi – pobočka Slovensko z lokalít, v ktorých organizácia prevádzkuje nízkoprahové centrá.

⁵¹ Školský zákon, § 94; odsek 1, písmeno b)

⁵² Školský zákon, § 155, odsek 5

⁵³ Normatívny príspevok na žiaka je v prípade individuálne integrovaného žiaka rovnaký ako v prípade, keď je žiak zaradený do špeciálnej triedy (u žiakov s ľahkou mentálnou retardáciou dosahuje 1,75 násobok príspevku na bežného žiaka); Nariadenie vlády Slovenskej republiky č. 630/2008 Z.z. zo dňa 10. decembra 2008, ktorým sa ustanovujú podrobnosti rozpisu finančných prostriedkov zo štátneho rozpočtu pre školy a školské zariadenia; Príloha 7 dostupné na: <http://www.epi.sk/Main/Default.aspx?Template=~/Main/TArticles.ascx&lngID=0&phContent=~/ZzSR/FulltextAdvanced2.ascx&zsrlnkId=3294174>

Ďalšiu možnosť na vznik čisto rómskych tried na základných školách predstavuje vytváranie tzv. špecializovaných tried. Hoci zákon explicitne zakazuje segregáciu,⁵⁴ nadväznú právne predpisy formálne vytvorili priestor pre vytváranie segregovaných tried pre žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia.⁵⁵ Špecializované triedy existovali predtým na základe nariadenia ministerstva školstva,⁵⁶ ktoré malo zabezpečiť udržanie tzv. tranzitívnych tried, založených v rámci projektu PHARE, realizovaného v rokoch 2005-2006.⁵⁷ Podľa novej vyhlášky ministerstva o základných školách sa v súčasnosti špecializované triedy môžu vytvárať už od začiatku školskej dochádzky detí.

V špecializovanej triede sa vzdelávajú aj žiaci zo sociálne znevýhodneného prostredia, ktorí

a) po absolvovaní nultého ročníka nemajú predpoklad úspešne zvládnuť obsah vzdelávania prvého ročníka školy,

b) nezvládajú obsah vzdelávania prvého ročníka školy, alebo u ktorých sa na základe psychologického vyšetrenia zistí, že nemajú predpoklady, aby úspešne zvládli obsah vzdelávania prvého ročníka⁵⁸.

Môžu taktiež vznikáť počas školskej dochádzky:

V škole so súhlasom zriaďovateľa možno zriadiť špecializovanú triedu pre žiakov, ktorí z výchovno-vzdelávacieho hľadiska potrebujú kompenzačný program alebo rozvojový program [...].⁵⁹

Žiaka do triedy zaraďuje riaditeľ na návrh triedneho učiteľa, výchovného poradcu, po vyjadrení zariadenia výchovného poradenstva a prevencie a po informovanom súhlase zákonného zástupcu žiaka. V špecializovanej triede je žiak zaradený iba počas nevyhnutnej potreby.⁶⁰ Dĺžka zaradenia žiaka do takéhoto typu triedy, ktorá spĺňa limit „nevyhnutnej potreby“⁶¹, však nie je špecifikovaná. Trieda môže byť vytvorená pre 4-8 žiakov buď z jedného ročníka, alebo dokonca zlúčením žiakov z rôznych ročníkov.⁶²

Poslednou, potenciálne diskriminačnou možnosťou, ktorá existovala aj pred reformou vzdelávacieho systému, je vytváranie tried s „alternatívnymi učebnými osnovami, ktoré bude môcť škola použiť pri prispôsobovaní obsahu výučby rómskych detí zo sociálne znevýhodneného prostredia (redukcia obsahu, praktickejšia orientácia, učenie zážitkovou metódou, alternatívne formy vzdelávania - animácia)“⁶³. Zdá sa, že týmto smerom sa budú uberať aj niektoré z vládnych programov, zamerané na vzdelávanie rómskych detí (viac v sekcii 3.2). Takýto prístup nastoľuje závažné pochybnosti o možnom znižovaní kvality vzdelávania

⁵⁴ Školský zákon, § 3, písm. d)

⁵⁵ Vyhláška Ministerstva školstva Slovenskej republiky č. 380/2008 Z.z. z 23. júla 2008 o základnej škole, §13, odsek 5; dostupné na: www.minedu.sk/data/USERDATA/Legislativa/Vyhlasaky/2008_320.pdf [10.12.2008]

⁵⁶Smernica Ministerstva školstva SR č. 11/2006-R.

⁵⁷Phare 2002/000.610-03 - Ďalšia integrácia rómskych detí v oblasti vzdelávania a zlepšenie životných podmienok, názov projektu: Integrácia rómskych detí do štandardných základných škôl / Reintegrácia detí zo sociálne znevýhodneného prostredia zo špeciálnych škôl do bežných základných škôl.

⁵⁸ Vyhláška Ministerstva školstva Slovenskej republiky č. 380/2008 Z.z. z 23. júla 2008 o základnej škole, § 13, odsek 5

⁵⁹ Ibid, odsek 3

⁶⁰ Ibid, odsek 3 a 4

⁶¹ Ibid, odsek 4

⁶² Ibid, odsek 3

⁶³ Štátny vzdelávací program pre 2. stupeň základnej školy v Slovenskej republike ISCED 2 – nižšie sekundárne vzdelávanie, strana 35; dostupné na: http://www.statpedu.sk/buxus/docs//kurikularna_transformacia/isced2_jun30.pdf [10.12.2008]

rómskych detí.⁶⁴ Hoci vládne dokumenty hovoria o potrebe „prijat' opatrenia, ktoré zabránia zneužitiu takýchto osnov na vytváranie segregovaných tried“⁶⁵, bližšie ich nešpecifikujú a nestanovujú ani mechanizmy, zamerané na kontrolu ich možného zneužívania.

2.4.5 TRANZITÍVNE TRIEDY

Koncept tzv. tranzitívnych tried, zameraných na umožnenie reintegrácie detí zo špeciálnych škôl naspäť do bežných základných škôl, vznikol v rámci spomínaného projektu PHARE, ktorý sa realizoval v rokoch 2005-2006.⁶⁶ V rámci jeho udržateľnosti vydalo Ministerstvo školstva SR rozhodnutie⁶⁷ o experimentálnom overovaní projektu „Tranzitívne triedy v základných školách“ s pôvodnou platnosťou od 1. augusta 2006 do 31. augusta 2008.⁶⁸

Gestorom experimentálneho overovania je Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie. Podľa informácií z ministerstva školstva⁶⁹ bolo experimentálne overovanie tranzitívnych tried predĺžené do roku 2010, teda v čase vydania správy ešte neboli známe výsledky projektu (ako napríklad počet detí, ktoré boli preradené do bežných tried). Tranzitívne triedy pod týmto názvom nie sú teda ešte súčasťou platnej legislatívy, aj keď ako sme už spomínali vyššie, základné školy môžu na základe vyhlášky ministerstva vytvárať tzv. špecializované triedy, ktoré sa tranzitívnym triedam približujú. Okrem vyššie uvedených prípadov sú totiž určené aj pre „žiacov zo sociálne znevýhodneného prostredia, ktorí [...] boli vzdelávaní v základnej škole podľa programu pre žiakov so zdravotným znevýhodnením, ale nepreukázalo sa u nich zdravotné postihnutie.“⁷⁰

---

⁶⁴ Tendencie vedenia škôl vytvárať kurikulá pre „rómske triedy“, ktoré spočívajú vo vypustení odborných predmetov so súčasnou vyššou hodinovou dotáciou praktických predmetov, rozvíjajúcich manuálne zručnosti, boli popísané už v v EAQAER správe v roku 2007.

⁶⁵ Štátny vzdelávací program pre 2. stupeň základnej školy v Slovenskej republike ISCED 2 – nižšie sekundárne vzdelávanie, strana 35

⁶⁶ Viac o tranzitívnych triedach v správe Rovný prístup rómskych detí ku kvalitnému vzdelávaniu, 2007, časť 2.4.5., strana 115.

⁶⁷ Rozhodnutie Ministerstva školstva CD-2006-7872/17614-1:097 z 19. júna 2006

⁶⁸ Programy experimentálneho overovania majú zvláštne postavenie, definované Školským zákonom. Po ich ukončení „Ministerstvo školstva rozhodne o uplatnení výsledkov experimentálneho overovania v lehote do 30 dní odo dňa predloženia jeho záverečného hodnotenia“; Školský zákon, § 14, odsek 12

⁶⁹ Ministerstvo školstva, Katarína Ondrášová, interview realizované 22.12.2008.

⁷⁰ Vyhláška Ministerstva školstva č. 320/2008 Z.z. z 23. júla 2008 o základnej škole, §13, odsek 5

3. VZDELÁVACIA POLITIKA A VLÁDNE PROGRAMY

3.1 DOKUMENTY VLÁDNEJ POLITIKY

ŠKOLSKÝ ZÁKON⁷¹

Od 1. septembra 2008 sa fungovanie škôl na Slovensku riadi novým zákonom - Zákomom o výchove a vzdelávaní (školský zákon), ktorý nahradil školský zákon z roku 1984. Nový zákon podľa ministerstva školstva⁷² napomáha kompatibilitu slovenského systému s európskym vzdelávacím systémom, prenáša kompetencie na školy a učiteľov a vytvára lepšie podmienky pre výchovu a vzdelávanie detí a žiakov.

Zákon vstúpil do platnosti 1. septembra 2008 s výnimkou úpravy financovania asistentov učiteľa pre žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia, ktorá vstúpila do platnosti od 1. januára 2009. Zároveň zákon obsahuje niekoľko prechodných ustanovení s odloženou platnosťou.

Na strane občianskeho sektora prevláda názor, že školská reforma bola pripravená nedostatočne a začala zapojenia odborníkov z občianskej spoločnosti.⁷³ Prvou príležitosťou, ktorá otvorila návrh zákona pre vstup širšej spoločnosti bolo až pripomienkové konanie.⁷⁴ Viaceré MVO vyjadrili pripomienky k niektorým častiam návrhu. Ako príklad možno uviesť Inštitút pre dobre spravovanú spoločnosť, ktorý zaslal približne 20 strán návrhov na zmeny zákona, na ktoré však zo strany ministerstva nedostal žiadnu odpoveď.⁷⁵ Do zákona nebolo zapracované žiadne zo zásadných koncepčných odporúčaní, pochádzajúcich od občianskej spoločnosti a do návrhu zákona sa po ukončení pripomienkového konania dostali len pomerne malé úpravy. Reforma bola kritizovaná ako pripravovaná za zatvorenými dverami. Reakcie občianskej spoločnosti na nový školský zákon a na jeho prípravu boli z týchto dôvodov prevažne negatívne.

Zabezpečenie rovného prístupu ku kvalitnému vzdelávaniu v rámci nového školského zákona

Z praxe existujú bohaté dôkazy o segregácii rómskych detí v slovenskom školstve, netýkajúcej sa len fyzického oddelenia rómskych detí od ostatných detí, ale majúcej obrovský dopad na kvalitu ich vzdelávania.

Dňa 14. mája 2008 aliancia mimovládnych organizácií pod vedením Amnesty International odoslala podpredsedovi vlády list, v ktorom okrem iného požadovala, aby:

„špecifický zákaz diskriminácie vrátane segregácie bol zahrnutý do hlavnej časti nového školského zákona, napríklad do sekcie Princípy výchovy a vzdelávania ako hlavný princíp sprevádzajúci interpretáciu a implementáciu zákona“⁷⁶.

Pravdepodobne pod vplyvom tejto ako aj ďalších iniciatív bol nakoniec zákon upravený. Vo svojich princípoch garantuje rovný prístup ku vzdelávaniu pre všetky deti a zakazuje segregáciu v školstve:

*Výchova a vzdelávanie je založené na princípoch [...]:
rovnoprávnosti prístupu k výchove a vzdelávaniu so zohľadnením výchovno-vzdelávacích potrieb jednotlivca a jeho spoluzodpovednosti za svoje vzdelávanie,*

⁷¹ Zákon č. 245/2008 o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých predpisov; dostupný na: http://www.minedu.sk/data/USERDATA/Legislativa/Zakony/2008_245.pdf [5.12.2008]

⁷² Informácia z webstránky www.modernaskola.sk; spravovaná ministerstvom školstva

⁷³ Názory niekoľkých odborníkov (z mimovládnych organizácií) interviewovaných v rámci výskumu.

⁷⁴ Pripomienkové konanie prebiehalo od 20. decembra 2007 do 23. januára 2008.

⁷⁵ Otvorená diskusia o školskej reforme, 27. februára 2008 v Nadácii otvorenej spoločnosti v Bratislave.

⁷⁶ List je dostupný na: <http://www.clovekvtisni.sk/index.php?clanok=92>. "Otvorený list podpredsedovi vlády a ministrom školstva SR k pripravovanému školskému zákonu", koalícia MVO.

zákazu všetkých foriem diskriminácie a obzvlášť segregácie.⁷⁷

Ako sme už spomínali, v ďalšom texte zákona nemožno nájsť žiaden odkaz na segregáciu, resp. jej definíciu, a toto platí aj pre nadväznú právnu úpravu. Definíciu by mal vypracovať Úrad vlády Slovenskej republiky v spolupráci so Slovenským národným strediskom pre ľudské práva.⁷⁸ Tento krok je nevyhnutný, aby zákaz segregácie nebol iba deklaratívny a aby bola možná jej kontrola a následná eliminácia v školskej praxi. O definíciu segregácie, vymedzenie jej možných podôb, ako aj nástrojov na jej eliminovanie sa v súčasnosti usiluje aj iniciatíva expertov, koordinovaná Nadáciou otvorenej spoločnosti.

Okrem zákazu segregácie školský zákon a nadväznú právnu predpisu zavádzajú niekoľko nových opatrení, ktoré majú zásadnejší dopad aj na vzdelávanie rómskych detí:

- zavedenie bezplatného posledného roka predškolskej dochádzky;
- zníženie počtov žiakov v triedach;
- uloženie povinnosti školám v rámci školských vzdelávacích programov naformulovať program vzdelávania žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia, ak takéto deti vzdelávajú;
- zavedenie prierezovej témy multikultúrna výchova;
- prenesenie kompetencie testovania školskej spôsobilosti detí výlučne na Centrá pedagogicko-psychologického poradenstva.

Žiaci zo sociálne znevýhodneného prostredia

V súlade s predchádzajúcou legislatívou i praxou, opatrenia majúce dopad na zlepšenie prístupu rómskych detí ku vzdelávaniu, sú zamerané na "deti a žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia". Deti zo sociálne znevýhodneného prostredia spolu s deťmi a žiakmi so zdravotným znevýhodnením a nadanými žiakmi patria do skupiny žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami, pri vzdelávaní ktorých je prítomná:

požiadavka na úpravu podmienok, obsahu, foriem, metód a prístupov vo výchove a vzdelávaní pre dieťa alebo žiaka, ktoré vyplývajú z jeho zdravotného znevýhodnenia alebo nadania alebo jeho vývinu v sociálne znevýhodnenom prostredí, uplatnenie ktorých je nevyhnutné na rozvoj schopností alebo osobnosti dieťaťa alebo žiaka a dosiahnutie primeraného stupňa vzdelania a primeraného začlenenia do spoločnosti.⁷⁹

Podľa školského zákona sa za sociálne znevýhodnené prostredie považuje také prostredie dieťaťa, ktoré

vzhľadom na sociálne, rodinné, ekonomické a kultúrne podmienky nedostatočne podnecuje rozvoj mentálnych, vôľových, emocionálnych vlastností dieťaťa alebo žiaka, nepodporuje jeho socializáciu a neposkytuje mu dostatok primeraných podnetov pre rozvoj jeho osobnosti⁸⁰.

Presné vymedzenie hraníc, ktoré prostredie sa dá považovať za znevýhodnené a akými charakteristikami sa vyznačuje, v zákone nenájdeme. Operacionalizáciu sociálne znevýhodneného prostredia však nájdeme vo vymedzení poskytovania príspevkov školám na vzdelávanie takto znevýhodnených detí. Sociálne znevýhodnenie je teda definované materiálnymi podmienkami dieťaťa.

Príspevok na žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia sa poskytuje podľa počtu žiakov, ktorým sa poskytuje dotácia na stravu, dotácia na školské potreby alebo dotácia na motivačný príspevok podľa osobitného predpisu. Príspevok na žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia sa poskytuje na žiakov z rodín, ktorých priemerný mesačný príjem za posledných šesť po sebe nasledujúcich mesiacov je najviac vo výške životného minima podľa osobitného predpisu.⁸¹

Bližšie definície "sociálne znevýhodneného prostredia" sa nachádzajú aj v strategických dokumentoch ministerstva školstva: v *Koncepcii výchovy a vzdelávania rómskych detí a žiakov*,

⁷⁷ Školský zákon, § 3, písmeno c) a d)

⁷⁸ Rozhovor s Katarínou Ondrášovou, Ministerstvo školstva, 22.december 2008.

⁷⁹ Školský zákon, § 2, písmeno i)

⁸⁰ Školský zákon, § 2, písmeno q)

⁸¹ Školský zákon, §107, odsek 4

vrátane rozvoja stredoškolského a vysokoškolského vzdelávania a v Štátnych vzdelávacích programoch.⁸² V oboch dokumentoch je v zásade rovnaká a sociálne znevýhodnené prostredie vymedzuje ako rodinu dieťaťa, ktorej

sa poskytuje pomoc v hmotnej núdzi a príjem rodiny je najviac vo výške životného minima⁸³, v ktorej aspoň jeden z rodičov patrí do skupiny znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie, v ktorej najvyššie ukončené vzdelanie rodičov je základné, alebo aspoň jeden z rodičov nemá ukončené základné vzdelanie, ktorá má neštandardné bytové a hygienické podmienky (napr. žiak nemá vyhradené miesto na učenie, nemá vlastnú posteľ, nie je zavedená elektrická prípojka a pod.).⁸⁴

Koncepcia výchovy a vzdelávania rómskych detí a žiakov pridáva ešte jednu podmienku, ktorou je *odlišnosť vyučovacieho jazyka školy od jazyka, ktorým dieťa hovorí v domácom prostredí.*⁸⁵ Aj keď táto podmienka je mimoriadne dôležitá pre vymedzenie špecifického typu znevýhodnenia v prípade rómskych detí, koncepcia nemá vo vzťahu ku školám žiadnu právnu silu. Na základe Štátneho vzdelávacieho programu sociálne znevýhodnené prostredie spôsobuje „*sociálno-kultúrnu depriváciu, deformuje intelektuálny, mravný a citový rozvoj jednotlivca*“⁸⁶, čo tvorí podľa tohto programu východisko pre jeho špeciálne výchovno-vzdelávacie potreby.

Na možné riziká používania termínu „sociálne znevýhodnenie“ ako úplnú náhradu kategórie „rómskych detí“ upozorňujú viacerí rómski a pro-rómski aktivisti. Hoci tento termín bol presadený v snahe zabrániť nebezpečnej etnizácii problémov, ktorým čelia rómske deti vo vzdelávaní a ich možnému vysvetľovaniu prostredníctvom kultúrnych či nebodaj vrodenných charakteristík, kategória „detí a žiakov pochádzajúcich zo sociálne znevýhodneného prostredia“ nepokrýva problémy rómskych detí v plnej šírke. V súčasnosti zúžená operacionalizácia prostredníctvom terminológie hmotnej núdze a chudoby, ktorú podsúva nový školský zákon, nepriznáva právo špeciálnych vzdelávacích potrieb deťom z rodín, kde síce jeden z rodičov pracuje, ale napríklad žijú v prostredí segregovanej osady. Taktiež nezahŕňa všetky rómske deti, ktoré v školskom systéme čelia diskriminácii a segregácii z dôvodu ich deklarovanej alebo pripísanej rómskej etnicity; či deti, ktoré majú problémy v unilingválnom systéme vzdelávania, pretože ich materinským jazykom je rómčina.

Metódy vzdelávania žiakov so sociálne znevýhodneného prostredia

Významnou zmenou, ktorú priniesla reforma vzdelávania, je zaradenie detí zo sociálne znevýhodneného prostredia medzi deti so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami, ktoré vyžadujú individuálny prístup. Vzhľadom na túto skutočnosť školám nielenže vyplýva povinnosť vytvoriť kvalitatívne nové prostredie, zodpovedajúce potrebám týchto detí a zabezpečiť ďalšie zdroje na podporu ich efektívneho vzdelávania,⁸⁷ ale navyše zo strany štátu dostanú na zabezpečenie plnenia tejto povinnosti špeciálny príspevok. V samostatnom paragrafe školského zákona, ktorý sa venuje výchove a vzdelávaniu detí zo sociálne znevýhodneného prostredia, je vyzdvihnutá potreba použitia špecifických metód a foriem vzdelávania spolu s potrebou vytvárať

⁸²Koncepcia výchovy a vzdelávania rómskych detí a žiakov síce popisuje zámery a navrhuje vládne nástroje na zlepšenie vzdelanostnej úrovne žiakov, ale v podmienkach školskej praxe nemá žiadnu právnu silu. Zároveň sa mnohé z opatrení, schválených vládou v rámci koncepcie, nepremietli do legislatívnych noriem. Štátne vzdelávacie programy, schválené Ministerstvom školstva, boli vypracované na základe ich vymedzenia v školskom zákone a sú pre školy záväznými dokumentmi. Sú východiskom pre proces výchovy a vzdelávania na školách a sú pre školy záväzné pre „vypracovanie školského vzdelávacieho programu [...], hodnotenie škôl a pre hodnotenie výsledkov dosiahnutých deťmi alebo žiakmi.“

⁸³ Presná definícia hmotnej núdze sa nachádza v Zákone o sociálnej pomoci.

⁸⁴ Štátny vzdelávací program pre 1. stupeň základnej školy v Slovenskej republike ISCED 1- Primárne vzdelávanie; časť 12.1, strana 33; dostupný na: http://www.statpedu.sk/buxus/docs/kurikularna_transformacia/isced1_jun30.pdf

⁸⁵ Koncepcia vzdelávania rómskych detí a žiakov, vrátane rozvoja stredoškolského a vysokoškolského vzdelávania; dostupná na: http://www.minedu.sk/data/USERDATA/RegionalneSkolstvo/VaVNM/MZCHVaVNM/Koncepcia_RD.pdf

⁸⁶ Štátny vzdelávací program pre 1. stupeň základnej školy v Slovenskej republike ISCED 1- Primárne vzdelávanie; časť 12.1, strana 33; dostupný na: http://www.statpedu.sk/buxus/docs/kurikularna_transformacia/isced1_jun30.pdf

⁸⁷ Ibid, strana 28-29

„individuálne podmienky“ pre tieto deti. Nie je však presne zadefinované v akých typoch škôl alebo tried by tieto deti mali byť vzdelávané.

Podrobnejšie je vzdelávanie detí zo sociálne znevýhodneného prostredia upravené v nadväzných dokumentoch, napr. v Štátnych vzdelávacích programoch. Cieľom výchovy a vzdelávania by mal byť adekvátny osobnostný rozvoj a rozvoj zručností jednotlivca prostredníctvom eliminácie hendikepov vyplývajúcich zo sociálneho znevýhodnenia. Podľa tohto dokumentu sa vzdelávanie uskutočňuje buď v bežných triedach podľa individuálneho vzdelávacieho programu alebo po absolvovaní nultého ročníka sa „určí ďalší spôsob vzdelávania žiaka berúc do úvahy výsledky odborných posúdení dosiahnutej úrovne školskej spôsobilosti“⁸⁸.

Škola, vzdelávajúca deti zo sociálne znevýhodneného prostredia, má sama v rámci vlastného školského vzdelávacieho programu⁸⁹ zadefinovať programy a podmienky ich vzdelávania. V štátnych vzdelávacích programoch sú pre jednotlivé stupne vzdelania zadefinované všeobecné odporúčania, ktoré sú však výlučným sumarizovaním predchádzajúcich koncepcií a neprinášajú žiadne nové opatrenia.⁹⁰ Zároveň, vo vzorových školských programoch, ktoré mali slúžiť pre školy ako návod na vypracovanie vlastných programov, je v prípade žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia ako pomôcka ponechaný prázdny priestor.

Financovanie naplňania špeciálnych výchovno-vzdelávacích potrieb

Výška príspevku na vzdelávanie žiaka zo sociálne znevýhodneného prostredia bola stanovená Ministerstvom školstva SR 12. februára 2009, v posledný možný termín určený školským zákonom. Na strane škôl to spôsobilo isté napätie, keďže do tohto termínu nevedeli, či im bude pridelený dostatočný počet finančných prostriedkov na pokrytie stanovených nárokov na naplňanie špeciálnych výchovno-vzdelávacích potrieb detí.

Hoci pravidlá financovania a normatívy pre ostatné skupiny žiakov boli určené nariadením vlády začiatkom decembra 2008,⁹¹ v prípade príspevku na žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia sa tak do konca roka 2008 nestalo. Aj keď deti z marginalizovaných komunít často patria do skupiny detí so špeciálnymi vzdelávacími potrebami a hoci riešenie vzdelávacích problémov marginalizovaných komunít je deklarovanou prioritou slovenskej vlády, finančné normatívy pre zabezpečenie špecifických podmienok na ich vzdelávanie neboli stanovené spolu s ostatnými normatívmi (ako napr. pre deti so zdravotným znevýhodnením alebo nadané deti).

Zároveň, na rozdiel od ostatných skupín detí sa financovanie špeciálnych vzdelávacích potrieb detí zo sociálne znevýhodneného prostredia odvíja od celkových výdavkov ministerstva školstva, čo znamená, že výška príspevku na žiaka nie je fixná a garantovaná, ale vypočíta sa na základe ostatných výdavkov v rozpočtovej kapitole ministerstva školstva. Závazok ministerstva školstva podporiť tvorbu individuálnych podmienok pre vzdelávanie detí zo sociálne znevýhodneného prostredia, aby sa tak naplňali ich špeciálne vzdelávacie potreby, vyznieva rozpačito tiež pri porovnaní konkrétnej výšky príspevku na vzdelávanie jednotlivých kategórií detí so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami.

⁸⁸ Štátny vzdelávací program pre 1. stupeň základnej školy v Slovenskej republike ISCED 1- Primárne vzdelávanie; časť 12.2, strana 33; dostupný na: http://www.statpedu.sk/buxus/generate_page.php?page_id=1221

⁸⁹ Školské vzdelávacie programy, vypracované podľa princípov Štátnych vzdelávacích programov, predstavujú podľa reformy školstva “základný dokument školy, podľa ktorého sa uskutočňuje výchova a vzdelávanie v školách”, Školský zákon, § 7, odsek 1

⁹⁰ Externý expert Štátneho pedagogického ústavu - Rastislav Pivoň, rozhovor z 10. decembra 2008

⁹¹ Nariadenie vlády Slovenskej republiky č. 630/2008 Z.z. zo dňa 10. decembra 2008, ktorým sa ustanovujú podrobnosti rozpisu finančných prostriedkov zo štátneho rozpočtu pre školy a školské zariadenia; dostupné na: <http://www.epi.sk/Main/Default.aspx?Template=~Main/TArticles.ascx&LngID=0&phContent=~ZzSR/FulltextAdvanced2.ascx&zzsrlinkid=3294174>

Tabuľka 2.: Normatív pre rok 2009 pre vzdelávanie v bežných školách (vrátane špeciálnych tried a individuálne integrovaných žiakov)⁹²

	Výška ročného normatívu na žiaka (Eur)	Navýšenie základného normatívu (Eur)
Bežný žiak	1045,78 - 1089,33	-
Žiak so zdravotným znevýhodnením (ľahký a stredný postih)	1830,12 - 1906,33	784,34 - 817,00
Žiak so špeciálnym intelektovým nadaním	1422,26 - 1481,49	376,48 - 392,16
Žiak zo sociálne znevýhodneného prostredia	1135,78 - 1179,33	90,00

OSTATNÉ STRATEGICKÉ DOKUMENTY, UPRAVUJÚCE VZDELÁVANIE RÓMSKÝCH DETÍ

Okrem nového školského zákona, ktorý je najzásadnejším dokumentom v oblasti výchovy a vzdelávania, vydala vláda počas roka 2008 niekoľko dokumentov, vyjadrujúcich jej stratégiu v oblasti vzdelávania rómskych detí.

Koncepcia vzdelávania rómskych detí a žiakov, vrátane rozvoja stredoškolského a vysokoškolského vzdelávania⁹³ bola schválená vládou 2. apríla 2008. Na základe koncepcie vzniklo uznesenie vlády, ktoré ukladá podpredsedovi vlády a ministrom školstva niekoľko úloh:

- spracovať časový harmonogram projektov a programov pre naplnenie koncepcných zámerov (do 30. júna 2008);
- do návrhu zákona o pedagogických zamestnancoch zahrnúť asistentov učiteľa, pričom asistenti by mali dostať výnimku z odbornej a pedagogickej kvalifikácie do 31. decembra 2010 (termín plnenia úlohy je do 31. decembra 2008, návrh zákona bol schválený 9. februára 2009);
- zabezpečiť financovanie žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia na základných školách a základných školách pre deti so zdravotným postihom alebo nadaním v normatívnom financovaní úpravou Nariadenia vlády č. 2/2004, ktoré stanovuje podrobnosti rozpisu finančných prostriedkov zo štátneho rozpočtu pre základné školy, stredné školy, centrá praktického vyučovania, základné umelecké školy a školské zariadenia, vrátane neskorších úprav (do 31. decembra 2008, túto úlohu ministerstvo nesplnilo v stanovenom termíne a zároveň v potrebnej výške);
- v spolupráci s podpredsedom vlády pre vedomostnú spoločnosť, európske záležitosti, ľudské práva a menšiny a splnomocnenkyňou vlády pre rómske komunity koordinovať výchovno-vzdelávacie aktivity pre Rómov a deti a žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia (do 31. decembra 2013);
- v spolupráci s ministrom výstavby a regionálneho rozvoja realizovať dopytovo-orientované projekty a projekty, ktoré sú súčasťou komplexného prístupu, zamerané na podporu existujúcich materských škôl, základných škôl (do 31. decembra 2013);
- v spolupráci s ministrom zdravotníctva vyhodnotiť stav škôl s vyššou koncentráciou žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia berúc do úvahy zdravie a hygienu týchto žiakov (do 31. decembra 2010).

⁹² Vyrátané na základe normatívu pre rok 2009 zverejnenými Ministerstvom školstva 12. februára 2009, dostupné na: <http://www.minedu.sk/index.php?lang=sk&rootId=827> [28.2.2009] a na základe Uznesenia vlády č. 630/2008 Z. z. z 10. decembra 2008 ukladajúceho podrobnosti pre rozdelenie finančných zdrojov zo štátneho rozpočtu pre školy a školské zariadenia, dostupné na: <http://zbierka.sk/zz/predpisy/default.aspx?PredpisID=208743&FileName=zz2008-00630-0208743&Rocnik=2008&#xml=http://zbierka.sk/zz/predpisy/default.aspx?HitFile=True&FileID=670&Flags=160&IndexFile=zz2008&Text=630/2008> [28.2.2009]

⁹³ Koncepcia vzdelávania rómskych detí a žiakov, vrátane rozvoja stredoškolského a vysokoškolského vzdelávania; schválená Uznesením vlády č. 206 z 2. apríla 2006, dostupná na: http://www.minedu.sk/data/USERDATA/RegionalneSkolstvo/VaVNM/MZCHVaVNM/Koncepcia_RD.pdf [5.12.2008]

Kľúčové oblasti a akčné plány štátnej politiky vo vzťahu k deťom a mládeži v Slovenskej republike na roky 2008-2013⁹⁴ boli schválené rozhodnutím vlády č. 184 z 26. marca 2008. Tento dokument sa zaoberá špecificky „deťmi a mládežou v zložitých situáciách a pochádzajúcich zo znevýhodneného prostredia“⁹⁵ a zadávajú štátu všeobecné úlohy v práci so sociálnym vylúčením a fenoménmi sociálnej patológie medzi deťmi a mládežou, vrátane vytvárania špecifických programov a inštitúcií, zameraných na túto problematiku. Hoci dokument sám osebe nezahŕňa akčné plány, rezolúcia č. 184 zaväzuje vládu každoročne spracovať plnenie úloh do roku 2013. Termín splnenia úlohy pre podpredsedu vlády a ministra školstva na odovzdanie dvojročného akčného plánu o implementácii úloh vyplývajúcich zo štátnej politiky bol 30. júna 2008 a následne 28. februára 2010 a 2012.

Okrem otázok vzťahujúcich sa k vzdelávaniu detí zo sociálne vylúčených (rómskych) skupín dokument definuje aj rolu ministerstva školstva v implementácii kľúčových oblastí⁹⁶:

Ministerstvo školstva SR

- *komunikuje, koordinuje a presadzuje štátnu politiku zameranú na deti a mládež a spolupracuje s ostatnými subjektmi [...], kým implementácia úloh je tiež delegovaná na iné inštitúcie v rámci ich kompetencií;*
- *zabezpečuje implementáciu štátnych politík smerom na deti a mládež v relevantných oblastiach svojej agendy, napr. vzdelávanie, participácia, práca s deťmi a mládežou, ktorí čelia ťažkým životným situáciám a pochádzajú zo znevýhodneného prostredia;*
- *vytvára podmienky pre podporu systematickej práce s deťmi a mládežou mimo formálneho vzdelávania a pre aktívne využitie voľného času;*
- *koordinuje aktivity orgánov štátnej správy, regionálnej a miestnej samosprávy [...] a podporuje synergiu ich opatrení vykonávaných na všetkých úrovniach v daných oblastiach.;*
- *smeruje a cieľi aktivity medzi-sektorovej pracovnej skupiny;*
- *v roku 2010 zorganizuje konzultačné stretnutia k implementácii opatrení opísaných v Kľúčových oblastiach, na regionálnej a národnej úrovni;*
- *v roku 2010 zabezpečí koordináciu prípravy dát pre správu o mládeži;*
- *podporuje implementáciu výskumnej činnosti v spojitosti so spracovaním správy o mládeži;*
- *zabezpečuje pravidelný monitoring napĺňania úloh vyplývajúcich z akčných plánov implementácie týchto kľúčových oblastí.*

Národný akčný plán pre deti na roky 2009 – 2013⁹⁷

Národný akčný plán pre deti má zabezpečiť plnenie záväzkov Slovenskej republiky, ktoré vyplývajú z Dohovoru o právach dieťaťa. Napriek tomu, že veľká časť výhrad, ktoré boli v súvislosti s implementáciou dohovoru adresované Slovenskej republike Výborom pre práva dieťaťa pri OSN⁹⁸, sa týkala práve dodržiavania práv rómskych detí (aj v oblasti vzdelávania), Národný akčný plán túto problematiku špeciálne nerieši. Jedinými opatreniami, ktoré navrhuje vo vzťahu k vzdelávaniu rómskych, sú:

- *Prehodnotiť a doplniť štatistické sledovania, vrátane zberu a sledovania čiastkových údajov a doplnkových štatistických sledovaní v súlade s odporúčaniami Výbor OSN 19 a 20 (t.j. o informácie umožňujúce prehľadné sledovanie a hodnotenie implementovania článkov dohovoru a informácie o širokom rade zraniteľných skupín, okrem iného, detí, ktoré sú príslušníkmi národnostných menšín ako Rómovia, deti žijúce v chudobe) (Termín: 2010; Zodpovední: MPSVR SR, MŠ SR, MZ SR, MŽP SR, MV SR, MS SR, MK SR, ÚV SR, Splnomocnenkyňa vlády pre rómske komunity, Sekretariát Výboru ministrov pre deti, VÚC, obce v súčinnosti so ŠÚ SR).*

⁹⁴ Kľúčové oblasti a akčné plány štátnej politiky vo vzťahu k deťom a mládeži v Slovenskej republike na roky 2008 – 2013, Ministerstvo školstva, dostupné na: http://www.minedu.sk/data/USERDATA/DetiMladez/KMAT/2008/20080326_klucove_oblasti.pdf [5.12.2008]

⁹⁵ Ibid, bod 4.12

⁹⁶ Ibid, bod 5.

⁹⁷ Národný akčný plán pre deti na roky 2009-2012, dostupný na: <http://www.rokovania.sk/Impl/material.nsf/0/E2138F80DA3072CBC12574AD004356EE?OpenDocument>

⁹⁸ Záverečné odporúčania Výboru pre práva dieťaťa pri OSN k druhej periodickej Správe SR o deťoch a mládeži (CRC/C/SVK/CO/2), dostupné na: <http://www.justice.gov.sk/dwn/h03/ZoVpdSR.htm> [20.1.2009]

- *Pripraviť a realizovať národný (pilotný) projekt zameraný na rozvoj špecifických foriem výchovy a vzdelávania rómskej národnostnej menšiny, vytvorením edukačného prostredia pre deti, ktoré bude rešpektovať ich sociálne a jazykové špecifiká vrátane tých, ktoré nemajú šancu, aby sa bez potrebnej pomoci mohli vzdelávať a uplatniť na trhu práce. (Termín: 2010; Zodpovedný za plnenie: Splnomocnenkyňa vlády SR pre rómske komunity)*

Akčný plán vôbec nešpecifikuje alokáciu finančných prostriedkov na plnenie týchto úloh.

Strednodobá koncepcia rozvoja rómskej národnostnej menšiny v Slovenskej republike: Solidarita - Integrita - Inklúzia⁹⁹

V sekcii venovanej vzdelávaniu tento dokument navrhuje takmer identické opatrenia, aké sú rozpracované v Koncepcii vzdelávania rómskych detí a žiakov. V dokumente dochádza k prekryvaniu a náhodnému zamieňaniu definovania cieľovej skupiny Rómov na národnostnom vs. sociálnom princípe, čím sa znejasňuje zameranie opatrení (na budovanie národnostného školstva vs. na odstraňovanie znevýhodnení istej časti Rómov).

3.2 VLÁDNE VZDELÁVACIE PROGRAMY

Medzi najvýznamnejšie aktivity ministerstva školstva a priamo riadených organizácií MŠ, ktoré boli zamerané na podporu vzdelávania rómskych detí a žiakov v rokoch 2004-2008, patrili:¹⁰⁰

1. "Pod'me spolu do školy - podpora implementácie Koncepcie integrovaného vzdelávania rómskych žiakov na Slovensku"

Projekt bol implementovaný za podpory Rómskeho vzdelávacieho fondu od júna 2006 do augusta 2008. Pilotný projekt bol realizovaný v Prešovskom kraji a zameriaval sa na:

- priamu finančnú pomoc pri podpore zaškolenia 5 - 6 detí¹⁰¹ v predškolských zariadeniach vo vybranej lokalite (finančné príspevky pre všetkých rodičov detí, zahŕňajúcu aj tých, ktorí nie sú v hmotnej núdzi, ale napriek tomu žijú v chudobe, ktorá znemožňuje dochádzku detí do materskej školy). Príspevky boli určené na oblečenie, pomôcky a ďalšie výdavky, spojené s dochádzkou do školy;
- zvyšovanie a skvalitňovanie kompetencií učiteľov prvého stupňa základných škôl vo vybraných lokalitách (tréning celkovo 240 učiteľov v oblastiach osobnosti rómskeho dieťaťa, multikultúrnej výchovy a predškolskej výchovy, práce s rodičmi, realizované ROCEPO-m)¹⁰²
- monitorovanie priebehu a dosiahnutých výsledkov projektu,
- informovanie verejnosti a propagácia vytvoreného systému.

Ministerstvo školstva plánuje pokračovanie projektu a jeho rozšírenie do ďalších lokalít. Zdroje na podporu zaškolenia rómskych detí v materských školách ministerstvo nemôže zabezpečiť prostredníctvom štrukturálnych fondov EU (v rámci operačného programu Vzdelávanie totiž materské školy nie sú oprávnenými žiadateľmi).¹⁰³ O plošnom zapracovaní výsledkov projektu do opatrení na úrovni MŠ sa zatiaľ neuvažuje. V súčasnosti nie je dostupná žiadna informácia o externej evaluácii projektu, okrem hodnotenia implementačným tímom projektu.¹⁰⁴

⁹⁹ Strednodobá koncepcia rozvoja rómskej národnostnej menšiny v Slovenskej republike: Solidarita-Integrita-Inklúzia 2007 - 2015], schválená vládou 26. marca 2008, sekcia Vzdelávanie, Opatrenia v oblasti predškolskej výchovy, strana 10, dostupné na www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/1EA6EF9B640E4E21C12573C9005115D8?OpenDocument [2.12.2008]

¹⁰⁰ Koncepcia vzdelávania rómskych detí a žiakov, vrátane rozvoja stredoškolského a vysokoškolského vzdelávania; schválená dňa 2.4.2008; dostupná na: http://www.minedu.sk/data/USERDATA/RegionalneSkolstvo/VaVNM/MZCHVaVNM/Koncepcia_RD.pdf [5.12.2008]; Príloha č. 3 Podrobnejšie informácie a aktivity MŠ SR a priamo riadených organizácií MŠ SR zameraných na riešenie výchovno-vzdelávacieho procesu rómskych detí a žiakov

¹⁰¹ Zaškoľovanie detí, nadobúdanie základných sociálnych zručností a návykov a pod.

¹⁰² Rozhovor s Katarínou Ondrášovou, ministerstvo školstva, 22. december 2008

¹⁰³ Ibid.

¹⁰⁴ Monitorovacia a evaluačná správa projektu je dostupná na: <http://www.mcpo.edu.sk/modules/wmpdownloads/viewcat.php?op=&cid=50> [28.2.2009]

2. Program "Vzdelávanie v rómskom jazyku"

Od roku 2004 (s plánovaným pokračovaním do roku 2010) je Štátny pedagogický ústav odborným gestorom experimentálneho overovania efektívnosti kurikula nasledovných predmetov:

2.1. Rómsky jazyk a literatúra v základných a stredných školách

Rómsky jazyk je v rámci programu overovaný v dvoch variantoch – ako preklenovací a pomocný jazyk v MŠ a v prvých ročníkoch ZŠ a ako voliteľný predmet na základných a stredných školách.¹⁰⁵ Cieľom experimentálneho overovania je zavádzanie rómskeho jazyka ako jazyka vyučovaného do školskej praxe, čím sa sleduje zámer budovania rómskeho národnostného školstva, "plnenia legislatívnych úloh" a zvyšovania motivácie rómskych detí ku vzdelávaniu.¹⁰⁶ V rámci programu sa rómsky jazyk učia rovnakými metódami deti, pre ktoré je rómčina materinským jazykom, ako deti, pre ktoré je jazykom cudzím.

Predbežné výsledky poukazujú na nenaplnenie cieľa zvyšovania motivácie detí či približovania školského prostredia rómskym deťom prostredníctvom výučby rómskeho jazyka. Vzdelávacie výsledky detí sa v ničom neodlišovali od bežných tried (napríklad na ZŠ vo Veľkej Ide až 1/3 detí nezvládla učivo a prepadla). Výsledky formálnej evaluácie projektu ešte nie sú prístupné verejnosti, keďže jej proces ešte nebol ukončený. Expert Štátneho pedagogického ústavu bol skeptický k programu výučby rómčiny na základných a stredných školách a zmysel experimentálneho overovania videl v „dokázaní, že tadiaľ cesta nevedie”.¹⁰⁷

2.2. Rómske reálie na základných a stredných školách

Cieľom experimentálneho overovania je zavedenie rómskych reálií ako štandardného vyučovacieho predmetu pre 2. stupeň základných škôl a pre stredné školy a vypracovanie učebných plánov a osnov vrátane didaktických materiálov, učebníc a učebných pomôcok. Projekt experimentálneho overovania realizuje Štátny pedagogický ústav, je financovaný z rozpočtu ministerstva školstva. Projekt je plánovaný do konca roka 2010 a zatiaľ nie sú dostupné žiadne čiastočné výsledky.

2.3. Zvýšenie kvalifikačného potenciálu príslušníkov rómskej komunity zavedením nového študijného zamerania „Romistika“ do systému vzdelávania stredných škôl

Program je súčasťou projektu, podporeného z Európskeho sociálneho fondu, ktorý realizuje Štátny pedagogický ústav.

V rámci programu bolo vypracované kurikulum študijného zamerania „Romistika“ (učebné osnovy, odborné učebnice pre študentov a metodické príručky pre učiteľov stredných škôl). Program podľa odborníka zo Štátneho pedagogického ústavu nesplnil očakávania, pretože rómski študenti, ktorí boli zapojení do experimentálneho overovania študijného odboru, "zneužívali systém" a po tom, čo si osvojili základy anglického jazyka (ktorý bol v rámci štúdia posilnený), opúšťali štúdium a odchádzali pracovať do zahraničia.¹⁰⁸

3. Špecializačné štúdium pre učiteľov, asistentov učiteľa a sociálnych pracovníkov

Za účelom posilnenia kompetencií budúcich učiteľov rómskych detí a sociálnych pracovníkov realizuje v rokoch 2006-2010 Rómske vzdelávacie centrum v Prešove (ROCEPO) viacero špecializačných kurzov (napr. „Jazyková príprava učiteľov rómskeho jazyka materskej školy“, „Základy konverzácie v rómskom jazyku“, špecializačné kvalifikačné štúdium "Asistent učiteľa").

¹⁰⁵ Konceptia vzdelávania rómskych detí a žiakov, vrátane rozvoja stredoškolského a vysokoškolského vzdelávania; schválená Uznesením vlády č. 206 z 2. apríla 2008; dostupná na http://www.minedu.sk/data/USERDATA/RegionalneSkolstvo/VaVNM/MZCHVaVNM/Koncepcia_RD.pdf [5.12.2008]; Príloha 3: Podrobné informácie a aktivity Ministerstva školstva SR a ministerstvom priamo riadených organizácií zameraných na vzdelávací proces u rómskych detí a žiakov.

¹⁰⁶ Externý expert Štátneho pedagogického ústavu - Rastislav Pivoň, rozhovor z 10. decembra 2008

¹⁰⁷ Ibid.

¹⁰⁸ Externý expert Štátneho pedagogického ústavu - Rastislav Pivoň, rozhovor z 10. decembra 2008

4. Štipendia pre deti z rodín v hmotnej núdzi

Od roku 2004 (na špeciálnych školách od roku 2006) poskytovalo Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny štipendia pre deti z rodín v hmotnej núdzi.¹⁰⁹ Štipendia boli poskytované za účelom motivácie detí k návšteve školy a zlepšenia vzdelávacích výsledkov detí, pričom ich výška sa odvodzovala od priemerného prospechu a jeho zlepšenia v priebehu školského roka. Ďalšími podmienkami, ktoré podmieňovali vyplácanie štipendia, bolo nezanedbanie povinnej školskej dochádzky, neopakovanie ročníka a známka zo správania nesmela byť znížená o viac ako jeden stupeň.

Poskytovanie motivačných štipendií v rovnakej výške a za rovnakých podmienok na bežných školách a na špeciálnych školách bolo kritizované mnohými expertmi zo strany neziskových organizácií, ale aj škôl a poradenských zariadení.¹¹⁰ Ako bolo zdokumentované aj v správe *Rovný prístup rómskych detí ku kvalitnému vzdelávaniu* v roku 2007, boli zaznamenané prípady jeho priameho motivačného efektu na rodičov umiestňovať deti do špeciálnych škôl, keďže tam deti ľahšie dosahovali prospech, ktorý ich oprávňoval na poberanie vyšších štipendií.

S účinnosťou od 1.1.2009 sa toto opatrenie zmenilo, pričom príspevok nemá viac charakter motivačného štipendia, ale príspevku k všeobecnej dávke v hmotnej núdzi.¹¹¹ Patrí všetkým rodičom detí, poberajúcich príspevok v hmotnej núdzi, ak si ich dieťa plní povinnú školskú dochádzku. Jeho výška tak už nie je odstupňovaná, ale rodinám je poskytovaná paušálna suma 16,60 eura mesačne pre dieťa na účely zabezpečenia jeho základných životných podmienok a pomoci v hmotnej núdzi.¹¹²

Výhodou takto postaveného opatrenia je eliminovanie jedného z dôvodov neopodstatneného umiestňovania detí do špeciálnych škôl ich rodičmi, na ktoré bolo opakovane poukazované expertmi aj ľuďmi z praxe. Na druhej strane, ak by sa dôsledne dodržiavali adekvátne diagnostické postupy a legislatívne stanovený proces preraďovania detí do špeciálnych škôl, nemohlo by dieťa navštevovať špeciálnu školu z iného dôvodu (napr. poskytovanie štipendií, individuálnejší prístup, dostupnosť školy, ľahšie učivo) ako je zdravotné znevýhodnenie.

Potenciálnou nevýhodou, ktorá nastala po zmene formy štipendia, je zrušenie jeho pozitívneho efektu na snahu detí dosahovať čo najlepší prospech, ktorá nebola zanedbateľná najmä z hľadiska eliminácie opakovania ročníkov a pokračovania v ďalšom vzdelávaní. V súčasnej podobe ide len navýšenie príspevku na školopovinné deti pochádzajúce z rodín v hmotnej núdzi (tento príspevok je rodine odobratý, ak dieťa nenavštevuje školu pravidelne).¹¹³

Vláda by mala zvážiť, či by nebolo vhodnejšie zavedenie dvojzložkového príspevku, kde časť príspevku by bola podmienená školskou dochádzkou a druhá časť by bola odstupňovaná prospechom dieťaťa, aby ostal zachovaný rozmer zásluhovosti a pozitívnej motivácie (výška druhej časti by mohla byť skôr symbolická, aby sa tak predišlo opätovnému finančnému zatraktívneniu špeciálnych škôl).

¹⁰⁹ Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny, informácia dostupná na: <http://www.employment.gov.sk/mpsvrsr/internet/home/page.php?id=1752&slID=6714785664ed3a2aab285d97d3ae5f01> [10.10.2008].

¹¹⁰ Viac nájdete v správe EAQER 2007, dostupnej na http://www.eumap.org/topics/minority/reports/roma_education/reports/ [10.12.2008], Krieglerová, E.: Dopad opatrení zameraných na zlepšenie situácie rómskych detí vo vzdelávaní, dostupná na www.cvek.sk/uploaded/files/Microsoft%20Word%20-%20dopad_vzdelavanie_Romovia.pdf [10.12.2008]

¹¹¹ Návrh novely zákona z 25. novembra 2008, ktorý mení a dopĺňa zákon 599/2003 o pomoci v hmotnej núdzi a dopĺňa zákon 5/2004 o službách zamestnanosti; dostupné na <http://www.nrsr.sk/Default.aspx?sid=zakony/zakon&MasterID=2576> [10.12.2008]. Novela prešla posledným čítaním v parlamente a po podpísaní prezidentom bude vydaná v zbierke zákonov. [stav k decembru 2008]

¹¹² Návrh zákona o pomoci v hmotnej núdzi, § 10, odstavce 9-12

¹¹³ Podrobné podmienky stanovuje zákon č. 281/2002 o prídavku na dieťa a príspevku k prídavku na dieťa; dostupný na: <http://www.zbierka.sk/zz/predpisy/default.aspx?PredpisID=16481&FileName=02-z281&Rocnik=2002> [10.12.2008]

5. Národné projekty¹¹⁴

V rámci Operačného programu Vzdelávanie bolo v roku 2008 implementovaných 5 Národných projektov, pričom žiadny z nich sa nezaoberal priamo vzdelávaním rómskych detí zo sociálne znevýhodneného prostredia.

Na ďalšie obdobie sú plánované 4 národné projekty s priamym dopadom na rómske deti zo sociálne znevýhodneného prostredia (opis projektov slúži len na základnú orientáciu, nie sú zatiaľ zahrnuté do žiadneho oficiálne schváleného dokumentu ministerstva školstva)¹¹⁵:

Ďalšie vzdelávanie učiteľov (v roku 2009)

- zodpovedný za realizáciu: ROCEPO - Rómske vzdelávacie centrum,
- zameranie projektu: vzdelávanie učiteľov (odborníkov) pracujúcich s deťmi zo sociálne znevýhodneného prostredia.

Pokračovanie experimentálneho overovania predmetu rómsky jazyk a literatúra;

- zodpovedný za realizáciu: Štátny pedagogický ústav
- zameranie projektu: dokončenie učebných osnov pre rómsky jazyk a literatúru a pre predmet história Rómov a rómske reálie; vzdelávanie pedagógov - nositeľov šírenia programu.

Dokončenie a zlepšovanie kvality diagnostických nástrojov pre deti zo sociálne znevýhodneného prostredia

- zodpovedný za realizáciu: Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie
- zameranie projektu: tvorba diagnostických nástrojov, zlepšovanie kvality existujúcich nástrojov; vzdelávanie zamestnancov centier výchovného a psychologického poradenstva v používaní týchto nástrojov.

Stredné školy

- zodpovedný za realizáciu: Štátny ústav odborného vzdelávania
- zameranie projektu: zavedenie študijného odboru: komunitná práca vo vzdelávaní na stredných školách.

6. Pripravované vládne programy

Podľa stanoviska Úradu splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity má reforma školstva vážne nedostatky predovšetkým v oblasti nižšieho sekundárneho vzdelávania¹¹⁶ (piaty až deviaty ročník základnej školy) detí zo sociálne znevýhodneného prostredia.¹¹⁷ Keďže prechod detí z primárneho vzdelávania (prvý až štvrtý ročník) do nižšieho sekundárneho vzdelávania je práve obdobím, kedy vznikajú najvážnejšie problémy, úrad splnomocnenca plánuje v blízkej budúcnosti pripraviť experimentálny vzdelávací program pre tento stupeň vzdelávania. Školský vzdelávací program by sa mal zamerať na rozvoj „prirodzeného nadania detí a na zvyšovanie ich motivácie študovať prostredníctvom poskytovania širšieho priestoru pre praktické predmety (technické vzdelávanie, práca v dielnach), prostredníctvom zmeny metód vyučovania bežných predmetov a zvýšenia počtu hodín hudobnej a výtvarnej výchovy”.¹¹⁸ Žiakom by tiež malo byť umožnené ukončiť 10-ročnú povinnú dochádzku na základnej škole. Program by mal byť experimentálne overený v spolupráci so základnou školou v obci Rakúsy.

¹¹⁴ “Národné projekty sú široko-systémové projekty financované zo štrukturálnych fondov EU pokrývajúce celú oblasť Slovenskej republiky. Ich cieľom je podporiť predovšetkým tzv. ‘národné aktivity’, ktoré podporujú programové vyhlásenie vlády, systémové zmeny a priority. Sú zamerané na financovanie projektov, ktoré budú realizované na širšom území, čo by malo zabráňovať triešteniu zdrojov EÚ.” Ministerstvo školstva; dostupné na: <http://www.minedu.sk/index.php?lang=sk&rootId=3026> [10.12.2008]

¹¹⁵ Katarína Ondrášová, Ministerstvo školstva, rozhovor z 22. decembra 2008.

¹¹⁶ Terminológia zavedená novým školským zákonom.

¹¹⁷ Úrad splnomocnenkyne vlády SR pre rómske komunity, PhDr. Marta Šikrová, rozhovor z 12. decembra 2008

¹¹⁸ Ibid.

Dovoľujeme si v tejto súvislosti opätovne poukázať na možné riziko znižovania kvality vzdelávania a zvyšovania segregácie rómskych detí, pokiaľ bude dochádzať k rozširovaniu trendu zavádzania praktických predmetov (remeselné dielne, varenie, a pod.) v kombinácií s predmetmi, „zohľadňujúcimi rómske špecifiká (tanečná, hudobná výchova)“.¹¹⁹ Tento prístup môže odrážať presvedčenie, že pre Rómov ako celok nie sú vhodné vedeckejšie, akademickejšie smery štúdia.

3.3. DESEGREGÁCIA

Ako bolo uvedené vyššie, v rámci reformy vzdelávania neboli vytvorené žiadne systematické opatrenia špecificky zamerané na desegregáciu na školách. Školský zákon síce operuje s termínom integrácia, ktorú chápe ako „výchovu a vzdelávanie detí alebo žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami v triedach škôl a školských zariadení určených pre deti alebo žiakov bez špeciálnych výchovno-vzdelávacích potrieb“,¹²⁰ jej podobu však malo určiť nadväzným právnym predpisom.¹²¹ Keďže za integráciu podľa zákonom stanovenej definície nemožno považovať vzdelávanie žiakov v oddelených, tzv. špecializovaných triedach, do času vydania správy sa tak v prípade detí zo sociálne znevýhodneného prostredia nestalo. Celý proces zostal v rukách entuziastických pedagógov.

Zároveň neustále pretrváva stav absencie presných údajov o rozsahu segregácie. Podľa informácií z ministerstva školstva by sa tento nedostatok mal odstrániť plánovaným plošným výskumom segregácie a integrácie na školách, ktorý bude robiť samotné ministerstvo.¹²²

3.4 RÓMSKI ASISTENTI UČITEĽA

Nový školský zákon špecificky neupravuje „rómskych“ asistentov učiteľa, ale používa termín „asistent učiteľa“. Podľa školského zákona títo môžu pracovať v materských školách a základných školách vrátane špeciálnych základných škôl pre deti so znevýhodnením. Žiadna ďalšia referencia k asistentom sa v zákone nenachádza, okrem úpravy zákona č. 597/2003 Z.z. o financovaní základných škôl, stredných škôl a školských zariadení, kde školský zákon stanovuje dočasné úpravy pre obdobie od 1. septembra do 31. decembra 2008:

ministerstvo prideli na žiadosť zriaďovateľa školy finančné prostriedky z rezervy ministerstva na mzdy asistentov učiteľa pre žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia, vrátane poistného a príspevku zriaďovateľa do poisťovní, podľa počtu žiakov školy zo sociálne znevýhodneného prostredia; zriaďovateľ podáva žiadosť ministerstvu prostredníctvom príslušného krajského školského úradu najneskôr do 30. septembra príslušného kalendárneho roka.¹²³

Od 1. januára 2009 mal byť v platnosti Zákon o pedagogických zamestnancoch.¹²⁴ Zákon podľa návrhu¹²⁵ zavádza širšiu kategóriu „pedagogických asistentov“, do ktorej okrem asistentov učiteľa patria aj asistenti vychovávateľov a asistenti majstrov odbornej výchovy. Pedagogický asistent sa podľa návrhu zákona podľa požiadaviek učiteľa, vychovávateľa alebo majstra odbornej výchovy podieľa na uskutočňovaní školského vzdelávacieho programu materskej školy, základnej školy, školy pre deti s nadaním alebo žiakov s nadaním, špeciálnej školy alebo výchovného programu pre deti a

¹¹⁹ Ibid.

¹²⁰ Školský zákon, § 2, písmeno s)

¹²¹ „Ministerstvo školstva ustanoví všeobecne záväzným právnym predpisom organizáciu základnej školy (...) zabezpečovanie výchovno-vzdelávacej činnosti v základnej škole vrátane integrácie žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami“. Školský zákon, § 30, odsek 8.

¹²² Katarína Ondrášová, Ministerstvo školstva SR, rozhovor z 22. decembra 2008.

¹²³ Školský zákon, § 9a, písmeno e)

¹²⁴ Zákon bol dňa 24. júna schválený NRSR. V čase uzávierky správy v júli 2009 nebol ešte publikovaný v Zbierke zákonov.

¹²⁵ Návrh zákona o pedagogických zamestnancoch, Ministerstvo školstva SR; dostupný na: [http://www.rokovania.sk/app/material.nsf/0/5B27D62A8F7892AAC1257555002E18B5/\\$FILE/vlastnymat.pdf](http://www.rokovania.sk/app/material.nsf/0/5B27D62A8F7892AAC1257555002E18B5/$FILE/vlastnymat.pdf) [28.2.2009]

žiakov vo veku plnenia povinnej školskej dochádzky najmä utváraním rovnosti príležitostí vo výchove a vzdelávaní, na prekonávaní architektonických, informačných, jazykových, zdravotných, sociálnych alebo kultúrnych bariér.¹²⁶

Návrh zákona stanovuje kvalifikáciu pre profesiu asistenta. Vyžaduje sa vysokoškolské vzdelanie prvého stupňa (bakalársky stupeň) alebo úplné stredné odborné vzdelanie.¹²⁷ Aby bolo umožnené získať potrebnú kvalifikáciu aj tým, ktorí už na pozícii pracujú a v súčasnosti nespĺňajú stanovené kritériá, bola im udelená výnimka do 31. decembra 2010.¹²⁸ V prípade, že zákon bude schválený v tomto znení, pozícia asistentov učiteľa pracujúcich s deťmi zo sociálne znevýhodneného prostredia bude posilnená a ich zahrnutie medzi pedagogických zamestnancov zabezpečí stabilizáciu financovania asistentov učiteľa.¹²⁹

V čase písania tohto textu prebiehali v legislatíve mnohé zmeny, ktoré mali opačný efekt na pozíciu bývalých asistentov učiteľa. Financovanie asistentov pre deti zo sociálne znevýhodneného prostredia (vrátane ich miezd a odvodov) malo byť zabezpečené prostredníctvom zvýšeného normatívu pre žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami. Podľa vyhlášky ministerstva školstva¹³⁰ zvýšené normatívne financovanie „možno použiť na úhradu nákladov

- na mzdy asistentov učiteľa pre žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia na sociálne poistenie a poistného na povinné verejné zdravotné poistenie,
- na vybavenie miestnosti určenej na prípravu žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia didaktickou technikou, učebnými pomôckami, kompenzačnými pomôckami,
- spojených s účasťou žiakov na aktivitách podľa osobitného predpisu,
- spojených so vzdelávaním žiakov v špecializovaných triedach,
- spojených so zabránením prenosu nákazy prenosného ochorenia, ktorým je pedikulóza.

Keďže výška normatívu pre žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia rovnako ako jej použitie neboli do 1. januára 2009 stanovené, od 31. decembra 2008 (po skončení dočasného obdobia, kedy boli náklady na asistentov pokryté z rezervy ministerstva), nastalo právne vákuum. Informácie z terénu poukazovali na to, že školy chýbajúcu právnu úpravu riešili prepúšťaním asistentov. Paradoxne tak „stabilizácia“ statusu asistentov viedla k situácii, kedy na školách, kde v minulosti dlhodobo pôsobili asistenti učiteľa, od 1. januára 2009 nepôsobil ani jeden (napr. Petrová, okres Bardejov¹³¹).

Situácia sa nezlepšila ani po vyplnení právneho vákuu 12. februára 2009, kedy ministerstvo zverejnilo výšku normatívu platných pre rok 2009. Ako už bolo uvedené, výška príspevku na vzdelávanie detí zo sociálne znevýhodneného prostredia bola stanovená na 90 EUR na žiaka na rok. Táto suma má pokryť nielen platy asistentov učiteľa, ale aj ďalšie náklady spojené so zlepšovaním podmienok vzdelávania. Existujú odôvodnené obavy, že nízka hodnota príspevku povedie na viacerých školách k prepúšťaniu asistentov, prípadne k významnému zredukovaniu ich počtu, pretože nebude možné pokryť ich mzdové náklady.

Pre ilustráciu: pri zaradení asistenta do najnižšej možnej tarifnej triedy a 1. platovej triedy, bude jeho hrubá mesačná mzda 359.00,-EUR¹³², čo predstavuje pre zamestnávateľa (školu) mesačné náklady na asistenta 484,90,- EUR (vrátane všetkých povinných odvodov). Celkové ročné náklady na pracovné miesto asistenta tak dosahujú 5 818,80,- EUR. Ak by škola použila celý príspevok na vzdelávanie detí zo SZP výhradne na

¹²⁶ Ibid., § 16, odsek 1

¹²⁷ Ibid., § 7, odsek 2

¹²⁸ Ibid., § 61, odstavec 5

¹²⁹ Katarína Ondrášová, Ministerstvo školstva SR, rozhovor z 22. decembra 2008.

¹³⁰ Vyhláška č. 649/2008 Z.z. o použití príspevku na vzdelávanie detí zo sociálne znevýhodneného prostredia, Ministerstvo školstva SR schválená 17. decembra 2008, dostupná na: <http://www.zbierka.sk/zz/predpisy/default.aspx?PredpisID=208767&FileName=zz2008-00649-0208767&Rocnik=2008> [27.2.2008].

¹³¹ Starostka obce Petrová – Anna Hruzová, rozhovor z 5. januára 2009

¹³² Návrh zákona o pedagogických zamestnancoch, Ministerstvo školstva SR; dostupný na: [http://www.rokovania.sk/app/material.nsf/0/5B27D62A8F7892AAC1257555002E18B5/\\$FILE/vlastnymat.pdf](http://www.rokovania.sk/app/material.nsf/0/5B27D62A8F7892AAC1257555002E18B5/$FILE/vlastnymat.pdf) [28.2.2009]

financovanie miezd asistentov a zamestnala len asistenta bez požadovanej kvalifikácie a bez akejkoľvek praxe, musela by mať najmenej 65 žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia, aby mohla asistenta/asistentku zamestnávať.

Na základe doteraz platných predpisov bolo možné zamestnať asistenta v prípade, ak sa v triede nachádzalo 5 detí zo sociálne znevýhodneného prostredia, pričom maximálny odporúčaný počet týchto detí, pripadajúcich na jedného asistenta bol 20¹³³. Pri súčasnej výške príspevkov na vzdelávanie detí zo SZP túto požiadavku nebude možné splniť, keďže na zamestnanie 1 asistenta musí mať škola 65 a viac detí zo sociálne znevýhodneného prostredia. V konečnom dôsledku teda nová legislatíva predstavuje v prípade asistentov pre deti zo sociálne znevýhodneného prostredia významný krok späť.

Do nových legislatívnych noriem sa taktiež nepremietol deklarovaný zámer vlády "vymedziť rozdiel medzi asistentom učiteľa pre žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia a asistenta pre zdravotne postihnutého žiaka"¹³⁴. V súčasnosti sú obe pozície zlúčené pod názvom pedagogický asistent. Len Štátny vzdelávací program je v definovaní špeciálnych podmienok pre deti zo sociálne znevýhodneného prostredia konkrétnejší. Škola by mala zabezpečiť asistentov, ktorí „v prípadoch detí z národnostne zmiešaného prostredia hovoria ich materinským jazykom“¹³⁵

3.5 UČITELIA RÓMSKEHO JAZYKA

Školský zákon v súlade s Ústavou SR zaručuje deťom, pochádzajúcim z národnostných a etnických menšín právo na vzdelávanie v ich materinskom jazyku.¹³⁶ Dňa 29. júna 2008 bola pod patronátom Úradu splnomocnenkyne vlády SR pre rómske komunity zástupcami rómskych komunít a inteligencie v Bratislave podpísaná Deklarácia Rómov Slovenskej Republiky o štandardizácii rómskeho jazyka. Na základe interpretácie slov podpredsedu vlády¹³⁷ médiami, rómčina má byť vyučovaná na školách ako materinský jazyk.

Možnosť vzdelávania v rómčine sa odráža aj v Štátnom vzdelávacom programe, kde je rómčina uvedená medzi možnými vyučovacími jazykmi.¹³⁸ Vzdelávanie v rómskom jazyku je však podmienené existenciou kurikula a vzdelávacích štandardov pre predmet rómsky jazyk a literatúra. Ich experimentálne overovanie sa realizuje pod patronátom Štátneho pedagogického ústavu. Predpokladané ukončenie overovania a schválenia rómskeho jazyka a literatúry ako štandardného predmetu pre základné a stredné školy je v roku 2010.¹³⁹ Tento program sa však zameriava na prípravu kurikula a vzdelávacích štandardov rómčiny na úrovni jazyka *vyučovaného*, nie vyučovacieho, čiže v blízkej budúcnosti sa nedá očakávať reálna možnosť vzdelávať sa v rómčine ako vo vyučovacom jazyku.

¹³³ Metodický pokyn k zavedeniu profesie asistent učiteľa v predškolských zariadeniach, v základnej škole a v špeciálnej základnej škole č. 1631/2002 vydaný Ministerstvom školstva SR 26. augusta 2002; dostupný na: http://www.kapitula.sk/dsu/html/data/d_rezortne/pokyn_1631_asist_uc.pdf; Smernica 19/2006-R z 15. júna 2006, ktorou sa určuje systém rozpisu finančných prostriedkov na mzdy a odvody do poisťovních fondov asistentov učiteľa na jednotlivé krajské školské úrady a postup ich poskytnutia zriaďovateľom základných škôl a špeciálnych základných škôl; dostupná na: <http://www.ksutt.sk/smernice/sm200619.pdf>

¹³⁴ Strednodobá koncepcia rozvoja rómskej národnostnej menšiny v Slovenskej republike Solidarita-Integrácia-Inklúzia 2007 - 2015, schválená vládou 26. marca 2008; časť Vzdelávanie, strana 12; dostupná na: www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/1EA6EF9B640F4E21C12573C9005115D8?OpenDocument [2.12.2008]

¹³⁵ Štátny vzdelávací program pre prvý stupeň ZŠ, časť 12.2, strana 34

¹³⁶ Školský zákon, § 12, odstavec 3

¹³⁷ "Rómsky jazyk zrovnoprávnili s ostatnými jazykmi menšín"; 29. júna 2008. SME: <http://www.sme.sk/c/3952447/Romsky-jazyk-zrovnopravnili-s-ostatnymi-jazykmi-mensin.html>

¹³⁸ Štátny vzdelávací program pre prvý stupeň ZŠ v SR, časť 5.1.1, strana 12

¹³⁹ Koncepcia výchovy a vzdelávania rómskych detí a žiakov; príloha 3, časť 4.1

Za účelom zabezpečenia kvalifikovaných učiteľov rómčiny ministerstvo školstva schválilo „Dočasné vyrovnávacie opatrenia pre prípravu pedagógov vyučujúcich v rómskom jazyku“¹⁴⁰. Mali by sa uskutočniť prostredníctvom pilotného kurzu pre učiteľov rómčiny, ktorí by neskôr vyučovali ďalších budúcich učiteľov. Hoci sa mal kurz začať v roku 2007, v súčasnosti „nie je doriešená fáza pilotného kurzu a je potrebné alternatívne hľadať riešenie“.¹⁴¹

3.6 UČEBNÉ OSNOVY A MATERIÁLY

Podstatnou súčasťou reformy školstva je obsahová a kurikulárna reforma, ktorá mala spočívať v zmene obsahu a metód vzdelávania, v posune od faktografických vedomostí k všeobecným zručnostiam (kompetenciám) a v poskytnutí väčšieho priestoru školám profilovať sa podľa svojich možností a potrieb regiónu.¹⁴² Reforma zavádza systém tvorby obsahu vzdelávania na dvoch úrovniach - na úrovni štátnej a na úrovni konkrétnej školy. Štát definoval Štátny vzdelávací program, ktorý určuje minimálne štandardy výchovy a vzdelávania, je pre školy záväzný a je základom pre vytváranie vlastných Školských vzdelávacích programov.

Hoci očakávania škôl v oblasti tvorby vlastného obsahu vyučovania na základe konkrétnych potrieb žiakov a profilácie školy boli pomerne vysoké, v praxi sú možnosti omnoho obmedzenejšie. V rámci Štátneho vzdelávacieho programu zostáva predpísaný počet povinných hodín s preddefinovaným obsahom vyučovania. Vlastné predmety, o ktorých obsahu rozhoduje škola, môžu byť vytvárané v rámci pomerne obmedzeného počtu voliteľných hodín.¹⁴³ Ich súčasťou by mali byť aj predmety, zamerané na napĺňanie potrieb žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami. Hoci v prípade nadaných žiakov a žiakov so zdravotným znevýhodnením ministerstvo školstva vydalo základné metodické usmernenia, v prípade žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia sa tak nestalo.¹⁴⁴

Ďalšou súčasťou reformy je zavedenie siedmych prierezových tém do obsahu vzdelávania (dopravná výchova, osobný a sociálny rozvoj, environmentálna výchova, mediálna výchova, multikultúrna výchova, ochrana života a zdravia, tvorba projektov a prezentačné zručnosti). Prierezové témy sú pre školy povinné a môžu byť zavádzané do vzdelávania „ako integrovaná súčasť vzdelávacieho obsahu oblastí vzdelávania a vhodných vyučovacích predmetov, alebo ako samostatný učebný predmet v rámci voliteľných hodín.“¹⁴⁵

Multikultúrna výchova ako jedna z prierezových tém by mala poskytovať priestor pre oboznamovanie sa žiakov s kultúrami iných etnických skupín, ako aj priestor pre aktivity, zamerané na elimináciu predsudkov voči nim. Prostredníctvom Multikultúrnej výchovy „žiaci spoznávajú svoju kultúru aj iné kultúry, históriu, zvyky a tradície ich predstaviteľov, rešpektujú tieto kultúry ako rovnocenné a dokážu s ich príslušníkmi konštruktívne komunikovať a spolupracovať.“¹⁴⁶ Zatiaľ však neboli učiteľom distribuované žiadne didaktické materiály, ktoré by mali vo vyučovaní používať.

V súvislosti s reformou obsahu vzdelávania sa očakávali taktiež zmeny didaktických materiálov (napríklad učebníc). Keďže školy mali dostať voľnosť pri tvorbe obsahu jednotlivých predmetov, bolo by logické, aby mali tiež možnosť vybrať si učebnice, podľa ktorých budú jednotlivé

¹⁴⁰ „Dočasné vyrovnávacie opatrenia na prípravu pedagógov, vyučujúcich v rómskom jazyku“ (CD-2004-7613/1298)

¹⁴¹ Koncepcia výchovy a vzdelávania rómskych detí a žiakov; príloha 3, časť 4.4

¹⁴² Ministerstvo školstva: Školská reforma v skratke; <http://www.minedu.sk/index.php?lang=sk&rootId=2846>

¹⁴³ Na prvom stupni ide o 5 hodín týždenne z celkového počtu 22 až 26 hodín týždenne. Na druhom stupni ide o 6 hodín týždenne z celkového počtu 27 až 30 hodín týždenne.

¹⁴⁴ Štátny pedagogický ústav: Modelový školský vzdelávací program pre prvý stupeň ZŠ v SR - ISCED 1; dostupný na: http://www.statpedu.sk/buxus/docs/kurikularna_transformacia/vzor1.pdf [5.12.2008]; Štátny pedagogický ústav: Modelový školský vzdelávací program pre druhý stupeň ZŠ v SR - ISCED 1; dostupný na: http://www.statpedu.sk/buxus/docs/kurikularna_transformacia/vzor2.pdf [5.12.2008]

¹⁴⁵ Štátny vzdelávací program pre prvý stupeň ZŠ v SR, strana 18

¹⁴⁶ Ibid., strana 22

predmety vyučovať. Namiesto toho sú však školám poskytované finančné prostriedky len na jeden konkrétny, ministerstvom schválený typ učebnice pre každý predmet.¹⁴⁷ Zakúpenie alternatívnych učebníc, ktoré by umožňovali školám vytvoriť odlišný charakter obsahu vzdelávania, musí byť pokryté z vlastných finančných zdrojov škôl alebo rodičov. Tento krok bol kritizovaný mimovládny organizáciami ako aj samotnými pedagógmi, pretože znemožňuje plánovanú diverzifikáciu obsahu vzdelávania.¹⁴⁸

Hoci vládne koncepčné materiály hovoria o potrebe zahrnutia informácií o menšinách (a špecificky o Rómoch) do predmetov, vyučovaných na školách (dejepis, literatúra), v zákone sa o tom nenachádza ani zmienka. Ako bolo spomínané vyššie, Štátny pedagogický ústav pripravuje materiály pre vyučovanie predmetov Rómsky jazyk a literatúra, História Rómov a rómske reálie, ktoré by mali zahŕňať informácie o histórii Rómov, rómskych reáliách a kultúre. Až prax však preverí ich reálne využitie školami.

3.7 PRÍPRAVA A PODPORA UČITEĽOV

Nový školský zákon sa nezaobera záležitosťami, týkajúcimi sa učiteľov a pedagogických zamestnancov. Požiadavky na učiteľov, pracujúcich s deťmi zo sociálne znevýhodneného prostredia však sú definované v Štátnom vzdelávacom programe. Pedagógovia by mali byť cielene pripravení na vzdelávanie detí so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami. Konkretizácia tejto kvalifikačnej požiadavky sa však už v danej úprave nenachádza. Na druhej strane si už mnohé univerzity začali uvedomovať nové trendy a potreby škôl a zaviedli kurzy multikultúrnej výchovy a kurzy integrovaného vzdelávania detí so znevýhodnením.

Príprava učiteľov a požadovaná kvalifikácia je upravovaná v tretej časti [návrhu] zákona o pedagogických zamestnancoch.¹⁴⁹ Zákon sa však pohybuje na všeobecnej rovine a nedefinuje špecifické požiadavky, týkajúce sa učiteľov detí zo sociálne znevýhodneného prostredia. Zavádza kreditný systém, podľa ktorého pedagogickí zamestnanci budú získavať za zlepšovanie svojej kvalifikácie kredity, od ktorých sa bude odvíjať výška ich mzdy. Navštevovanie špecializovaných kurzov a nadstavbového vzdelávania (vrátane metód vzdelávania detí so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami), však stále zostáva v rovine možnosti a nie povinnosti učiteľov.

V rámci už spomínaného projektu „Podme spolu do školy“, ktorý realizuje Ministerstvo školstva v spolupráci s partnermi a za finančnej podpory Rómskeho vzdelávacieho fondu, sa poskytujú špecializovaný tréning učiteľom predškolských zariadení a prvého stupňa základných škôl v oblasti vzdelávania sociálne znevýhodnených detí. Výsledky projektu však neboli stále mainstreamované a vo všeobecnosti žiadny podobný tréning nie je učiteľom k dispozícii.

3.8 MECHANIZMY MONITOROVANIA DISKRIMINÁCIE

3.8.1 ANTI-DISKRIMINAČNÁ LEGISLATÍVA

Základnou právnou normou, poskytujúcou ochranu pred diskrimináciou, je Antidiskriminačný zákon,¹⁵⁰ ktorý bol od nadobudnutia účinnosti niekoľko krát novelizovaný. Z pohľadu zabezpečenia rovného prístupu ku vzdelávaniu bolo významné (znovu) zavedenie dočasných vyrovnávacích opatrení pre znevýhodnené skupiny obyvateľstva. Vyrovnávacie opatrenia môžu smerovať „k vytváraniu rovnosti v prístupe k zamestnaniu a vzdelávaniu najmä prostredníctvom

¹⁴⁷ Smernica č. 2/2008-R z 1. februára 2008, ktorou sa upravuje postup Ministerstva školstva SR a ďalších priamo riadených organizácií pri výbere materiálnych didaktických prostriedkov, ich autora, vydavateľa a výrobcu. Dostupná na http://www.ksubb.sk/files/2008_02_R.doc [30.12.2008]

¹⁴⁸ „Školy dostanú učebnice na predmety, hoci ich reforma mala zrušiť“, SME, 27. máj 2008. dostupne na: <http://www.sme.sk/c/3896449/skoly-dostanu-ucebnice-na-predmety-hoci-ich-reforma-mala-zrusit.html>

¹⁴⁹ Dokument CD-2008-17095/37009-1:09, v čase vydania správy v legislatívnom procese

¹⁵⁰ Zákon o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon) č. 365/2004 Z.z.; dostupný na: http://jaspi.justice.gov.sk/jaspiw1/htm_zak/jaspiw_mini_zak_zobraz_clanok1.asp?kotva=k1&skupina=1

cielených prípravných programov pre príslušníkov znevýhodnených skupín alebo prostredníctvom šírenia informácií o týchto programoch alebo o možnostiach uchádzať sa o pracovné miesta alebo miesta v systéme vzdelávania“.¹⁵¹ Cieľom vyrovnávacích opatrení môže okrem iného byť aj podpora záujmu príslušníkov znevýhodnených skupín o vzdelávanie. Z hľadiska ochrany pred diskrimináciou neboli od roku 2007 zavedené žiadne nové mechanizmy.

3.8.2 INŠTITÚCIE MONITORUJÚCE DISKRIMINÁCIU

Monitorovanie diskriminácie, ako aj poskytovanie pomoci v prípade porušenia princípu rovnakého zaobchádzania zabezpečujú dve zákonom zriadené inštitúcie Úrad verejného ochrancu práv (ombudsman) a Slovenská národné stredisko pre ľudské práva (SNSLP). Rozsah právomocí ombudsmana zahŕňa najmä monitorovanie dodržiavania ľudských práv orgánmi štátnej moc. Úrad sa tak angažuje v monitorovaní prípadov, kde existuje dôvodné podozrenie, že verejné orgány pochybili a poskytuje tiež právnu pomoc na požiadanie. Úrad však nie je proaktívny v monitorovaní diskriminácie voči Rómom v oblasti vzdelávania.

SNSLP je národný „špecializovaný orgán“, ktorého poslaním je podpora rovnakého zaobchádzania a boj proti diskriminácii. Antidiskriminačný zákon rozšíril úlohy SNSLP o monitorovanie a vyhodnocovanie dodržiavania princípu rovnakého zaobchádzania a v súlade s článkom 13 tzv. rasovej direktívy EÚ. SNSLP poskytuje právnu pomoc, vypracúva stanoviská k prípadom a zastupuje na súdoch osoby, ktoré sa stali obeťou diskriminácie. Vo výročných správach a správach o činnosti za roky 2006-2008 však SNSLP ani ombudsman neuvádzajú, v koľkých prípadoch diskriminácie v oblasti vzdelávania zasahovali alebo poskytovali právnu pomoc.

Z mimovládnych organizácií poskytujú pomoc obetiam diskriminácie (aj diskriminácie v prístupe ku vzdelávaniu) Liga aktivistov pre ľudské práva, Poradňa pre občianske a ľudské práva a organizácia Občan a demokracia.

---

¹⁵¹ Ibid. § 8a, odstavec 1

4. BARIÉRY V PRÍSTUPE KU VZDELÁVANIU

4.1 SYSTÉMOVÉ PREKÁŽKY

Správa *Rovný prístup rómskych detí ku vzdelávaniu* z roku 2007 označila za najzávažnejší systémový nedostatok chýbajúce predškolské zariadenia a ich nízku návštevnosť rómskymi deťmi. Hoci vládny predstavitelia naznačovali, že sú si vedomí potreby zlepšenia dostupnosti predškolskej výchovy pre deti zo sociálne vylúčených rómskych komunít, nový školský zákon túto situáciu nijako nemení. Dostupnosť predškolskej výchovy nie je garantovaná zákonom, zákon len stanovuje, že materská škola sa spravidla zriaďuje pri počte 10 detí.¹⁵²

Predškolská výchova je podľa nového školského zákona zabezpečovaná materskými školami spravidla pre deti vo veku od 3 do 6 rokov s možnosťou zapísať už dieťa vo veku dvoch rokov, rovnako ako deti s odloženým začiatkom povinnej školskej dochádzky. Vzdelávanie v poslednom ročníku materskej školy pred začatím povinnej školskej dochádzky je bezplatné.

4.2 ADMINISTRATÍVNE POŽIADAVKY

Zápis do predškolského zariadenia

Jednou z administratívnych prekážok integrácie rómskych detí do predškolskej výchovy bola požiadavka na vykonanie zápisu dieťaťa na začiatku školského roka. Nový školský zákon umožňuje zápis aj počas školského roka, pričom konečné rozhodnutie zostáva na riaditeľoch materských škôl.¹⁵³

Zápis do základných škôl

Deti zvyčajne navštevujú základnú školu v školskom obvode svojho bydliska („spádovú školu“). Rodičom však nový školský zákon ponecháva právo zapísať svoje dieťa do ktorejkoľvek inej školy podľa svojho výberu.¹⁵⁴ Povinnosť školy prijať žiaka mimo svoj spádový obvod zákon neupravuje. Riaditeľovi školy iba ukladá povinnosť „prednostne prijať na plnenie povinnej školskej dochádzky žiakov, ktorí majú miesto trvalého pobytu v školskom obvode spádovej školy (...) a to až do výšky maximálneho počtu žiakov v triede príslušného ročníka“.¹⁵⁵

Zápis do základných škôl sa koná každoročne od 15. januára do 15. februára. Spôsob zverejnenia informácií o konaní zápisu školský zákon, Vyhláška ministerstva školstva o základnej škole, Štátny vzdelávací program ani Metodicko-organizačné pokyny na rok 2009/10 neupravujú. Zápis rómskych detí do základných škôl je často problematický, lebo rómski rodičia neraz privedú dieťa na zápis do školy až v septembri bez toho, aby prešli formálnym zápisom v zákonom stanovenom termíne. Najmä v segregovaných rómskych osadách je otázne, či a ako sa k nim informácie o zápise dostanú, rovnako či sú rodičia informovaní o možnosti voľby školy pre svoje dieťa.

4.3 NÁKLADY

Novým opatrením, zavedeným v súvislosti so školskou reformou, je garantovanie bezplatného vzdelávania v materských školách jeden rok pred plnením povinnej školskej dochádzky pre všetky deti.¹⁵⁶ Deti z rodín, ktoré sú poberateľmi dávky v hmotnej núdzi, sú aj naďalej oslobodené od poplatkov za návštevu materskej školy.¹⁵⁷ Pomerne široká skupina detí z rodín

¹⁵² Školský zákon, § 28, odstavec 2

¹⁵³ Školský zákon, § 20, odsek 5

¹⁵⁴ Ibid, § 20, odsek 6

¹⁵⁵ Školský zákon, § 28, odsek 2

¹⁵⁶ Školský zákon, § 3, písmeno a)

¹⁵⁷ Školský zákon, § 28, odsek 7, písmeno b)

ohrozených chudobou, ktorých príjem nedosahuje sumu životného minima,¹⁵⁸ ale nevznikol im nárok na dávku (napr. tým, že jeden z rodičov je zamestnaný, hoci aj za minimálnu mzdu), naďalej musia platiť poplatky za návštevu materskej školy, ktoré dosahujú maximálne výšky 7,5 % sumy životného pre materské školy, zriadené orgánmi štátnej správy. Maximálne poplatky za pobyt v materskej škole zriadenej obcou sa dokonca zvýšili na 15 % sumy životného minima mesačne.¹⁵⁹ Vzhľadom na nárast súm životného minima¹⁶⁰ sa tak maximálne možné poplatky za návštevu materskej školy zvýšili v školskom roku 2008/2009 na 13,40 EUR až 26,80 EUR, čo oproti školskému roku 2005/06 predstavuje vyše dvojnásobný nárast poplatkov v prípade obcou zriaďovaných materských škôl.¹⁶¹

Podľa nového školského zákona všetky vyučovacie pomôcky potrebné pre povinné predmety musia byť poskytované zdarma. Na základe vyjadrení expertov je však základné vzdelanie bezplatné iba de jure, de facto školy vyžadujú od detí príspevky na nákup školských pomôcok, napr. jazykových učebníc.¹⁶²

4.4 ZARAĐOVANIE ŽIAKOV DO ŠKÔL A TRIED

Od roku 2007 neboli zavedené žiadne nové nástroje štátnej politiky, ktoré upravovali postupy zaraďovania žiakov do škôl a tried. Ako sme už spomínali, školský zákon a nadväznú právne predpisy v tejto oblasti iba sumarizujú existujúce právne úpravy, ktoré už boli v platnosti. Zároveň však zákon umožnil zriadenie ďalších spôsobov oddeleného vzdelávania rómskych detí. Aj naďalej je teda v praxi možné, aby vznikali rôzne typy segregovaného vzdelávania.

1. Segregácia v rámci hlavného vzdelávacieho prúdu

1.1. Základné školy s prevahou rómskych žiakov alebo čisto-rómske školy

Bežné základné školy, navštevované prevažne alebo výlučne rómskymi žiakmi, ktoré najčastejšie vznikajú ako dôsledok rezidenčnej segregácie a geografickej izolácie a/alebo rajonizácie škôl. V niektorých lokalitách vznikajú takéto školy následkom odlivu nerómskych žiakov, ktorý nasledoval po zvýšení počtu rómskych žiakov v škole. Školská politika v súčasnosti neobsahuje žiadne nástroje, ako sa s týmto fenoménom vyrovnávať.

1.2. Triedy na bežných základných školách, navštevované výhradne rómskymi žiakmi, ktorí nie sú diagnostikovaní ako zdravotne znevýhodnení žiaci

Viacere výskumné štúdie poukázali na existenciu tohto typu oddeleného vzdelávania, ktorý môže mať v niektorých prípadoch dopad aj na kvalitu poskytovaného vzdelávania v tzv. „rómskych triedach“ (umiestnenie v priestorovo oddelených pavilónoch budov s horším vybavením; redukcia osnov; výučba „neatraktívnych“ cudzích jazykov – napr. ruštiny; a ďalšie).¹⁶³ Keďže školský zákon ani nadväznú právne predpisy neobsahujú definíciu segregácie, spôsob jej monitorovania ani desegregačné opatrenia, v súčasnosti nie je dôvod sa domnievať, že by sa situácia v praxi zmenila.

Zároveň školská reforma otvorila ďalší priestor pre vytváranie segregovaných tried v podobe tzv. „špecializovaných tried“ pre žiakov, ktorí z výchovno-vzdelávacieho hľadiska potrebujú kompenzačný program alebo rozvojový program alebo pochádzajú zo sociálne znevýhodneného prostredia a nie je u nich predpoklad, že by úspešne zvládli obsah vzdelávania prvého

¹⁵⁸ Suma definovaná Zákonom č. 601/2003 Z.z. o životnom minime.

¹⁵⁹ Školský zákon, § 28, odstavce 4 a 6

¹⁶⁰ Opatrenie Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky č. 225 z 13. júna 2008 o úprave súm životného minima

¹⁶¹ Správa EAQER 2007, strana 150, dostupná na: http://www.eumap.org/topics/minority/reports/roma_education/reports [10.12.2008]

¹⁶² Externý expert Štátneho pedagogického ústavu Rastislav Pivoň, rozhovor z 10. decembra 2008

¹⁶³ napr. Rovný prístup rómskych detí ku kvalitnému vzdelávaniu, EUMAP, 2007, dostupné na: http://www.eumap.org/topics/minority/reports/roma_education/reports/; Krieglerová, E.: Dopad opatrení zameraných na zlepšenie situácie rómskych detí vo vzdelávaní, SGI, 2006, dostupné na: www.cvek.sk/uploaded/files/Microsoft%20Word%20-%20dopad_vzdelavanie_Romovia.pdf [10.12.2008];

ročníka.¹⁶⁴ Špecializované triedy môžu dokonca vzniknúť zlúčením žiakov z viacerých ročníkov. Okrem tejto možnosti školy taktiež môžu vytvárať triedy s "alternatívnymi učebnými osnovami, ktoré bude môcť škola použiť pri prispôsobovaní obsahu výučby rómskych detí zo sociálne znevýhodneného prostredia (redukcia obsahu, praktickejšia orientácia, učenie zážitkovou metódou, alternatívne formy vzdelávania - animácia)"¹⁶⁵. Takýto prístup nastoľuje závažné pochybnosti o možnom ďalšom znižovaní kvality vzdelávania rómskych detí v segregovaných triedach na základných školách.

2. Segregácia v systéme špeciálneho školstva

Nezávislé výskumné štúdie, hodnotiace správy medzinárodných inštitúcií aj vládne koncepčné materiály poukazujú opakovane na vysoké zastúpenie rómskych detí v systéme špeciálneho školstva – špeciálnych triedach či školách pre žiakov so zdravotným znevýhodnením. Vzdelávacie programy týchto typov škôl a tried predstavujú odlišnú formu, obsah aj kvalitu vzdelávania. Ako sme už uvádzali, reforma školstva nepriniesla žiadne zmeny v platnej legislatíve, týkajúce sa umiestňovania detí do špeciálnych škôl a tried, požadovaných diagnostických postupov, rediagnostiky, monitoringu či eventuálnej reintegrácie nesprávne zaradených detí. Zároveň, finančné príspevky, poskytované školám na vzdelávanie tohto typu žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami, prevyšujú ostatné kategórie žiakov so ŠVVP (napr. žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia).

2.1. Segregácia v špeciálnych triedach na bežných základných školách

Vzdelávanie v špeciálnych triedach na bežných základných školách ako forma „skupinovej integrácie“ pre žiakov s rovnakým druhom zdravotného znevýhodnenia, najčastejšie s detí ľahkým mentálnym postihnutím. Na základe predbežných výsledkov výskumu, realizovanom Centrom pre výskum etnicity a kultúry v roku 2008, špeciálne triedy na bežných základných školách sú takmer výlučne rómske (nerómski žiaci so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami sú individuálne integrovaní v bežných triedach alebo sa vzdelávajú na špeciálnych školách).¹⁶⁶

2.2. Segregácia v špeciálnych školách pre žiakov s mentálnym postihnutím

Napriek deklarovaným cieľom a podniknutým opatreniam, ktoré mali znížiť počet rómskych žiakov na špeciálnych školách, podľa výsledkov prieskumu Metodicko-pedagogického centra – alokovaného pracoviska Prešov, realizovanom v roku 2007-2008,¹⁶⁷ na špeciálnych školách pre deti s ľahšími formami mentálneho postihnutia tvoria žiaci zo sociálne znevýhodneného prostredia až 63,7% zo všetkých žiakov. V Prešovskom a Košickom kraji (teda v krajoch s najvyšším zastúpením vylúčených rómskych lokalít) dokonca prevyšuje 75%. Vzhľadom na metodológiu výskumu, ktorá termín žiak zo sociálne znevýhodneného prostredia operacionalizovala obširnejšie ako súčasné právne úpravy a zahrnila do kritérií sociálneho znevýhodnenia aj jazykovú bariéru, sa dá predpokladať, že uvedené číslo reprezentuje podiel rómskych žiakov zo sociálne vylúčených lokalít na týchto školách.¹⁶⁸

¹⁶⁴ Vyhláška Ministerstva školstva Slovenskej republiky č. 380/2008 Z.z. z 23. júla 2008 o základnej škole, § 13

¹⁶⁵ Štátny vzdelávací program pre 2. stupeň základnej školy v Slovenskej republike ISCED 2 – nižšie sekundárne vzdelávanie, strana 35; dostupné na: http://www.statpedu.sk/buxus/docs//kurikularna_transformacia/isced2_jun30.pdf [10.12.2008]

¹⁶⁶ Elena Kriegerlová, príspevok prednesený na seminári „Segregácia?!“, ktorý sa konal pod záštitou Výboru NRSR pre ľudské práva, národnosti a postavenie žien 27.4.2009 na pôde NRSR.

¹⁶⁷ „Správa o postavení žiaka zo sociálne znevýhodneného prostredia v prostredí špeciálnych základných škôl“, Metodicko-pedagogické centrum Bratislava – alokované pracovisko Prešov, Bratislava, 2008. Dostupné na: <http://www.rocepo.sk/downloads/RocPrieskum/Prieskum2007SZS.pdf>

¹⁶⁸ Za žiaka zo sociálne znevýhodneného prostredia bol považovaný žiak, ktorý spĺňal 3 z piatich kritérií: aspoň jeden rodič poberá dávky v hmotnej núdzi; aspoň jeden rodič je nezamestnaný; najvyššie ukončené vzdelanie aspoň jedného z rodičov je základné; neštandardné bytové a hygienické podmienky (napr. žiak nemá vyhradené miesto na učenie, nemá vlastnú posteľ, v byte nie je zavedená elektrická prípojka), vyučovacím jazykom je iný než jazyk, ktorým dieťa hovorí doma. Ibid, strana 5.

4.6 JAZYKOVÉ BARIÉRY

Nový školský zákon sa jazykovým bariéram samostatne nevenuje a zahŕňa ich do kategórie sociálneho znevýhodnenia. V prípade detí zo sociálne znevýhodneného prostredia a z „národnostne zmiešaného prostredia“ je stanovená podmienka, podľa ktorej má asistent učiteľa ovládať materinský jazyk detí,¹⁶⁹ ale len v prípade materských škôl a v rámci nižšieho primárneho vzdelávania. Táto podmienka sa však už neobjavuje v Zákone o pedagogických zamestnancoch, takže pre školy pri ich prijímaní nie je záväzná. Vzdelávanie v rómčine ako jazyku vyučovacom nie je možné, hoci v tomto smere boli podniknuté isté kroky (viac v časti 3.2). Bilingválne metódy vyučovania sa však na školách stále nevyužívajú a zatiaľ ani nie sú predmetom overovania.

5. PREKÁŽKY V KVALITE VZDELÁVANIA

5.1 ŠKOLSKÉ ZARIADENIA A ĽUDSKÉ ZDROJE

Hoci bolo opakovane deklarované, že školská reforma pomôže zlepšiť materiálne podmienky škôl, vo vzťahu k vzdelávaniu detí zo sociálne znevýhodneného prostredia v praxi zatiaľ žiadna významnejšia zmena nenastala. Príspevok na napĺňanie špeciálnych výchovno-vzdelávacích potrieb týchto detí nestačí totiž mnohým školám ani na udržanie v praxi zavedených opatrení (napr. asistentov učiteľa), nieto ešte na zlepšovanie vybavenosti či zvyšovanie kvalifikácie ľudských zdrojov.

Mnohí zriaďovatelia škôl však využili možnosť čerpať prostriedky zo štrukturálnych fondov EÚ v rámci operačného programu Vzdelávanie, kde bolo možné žiadať od začiatku roka 2008 finančné prostriedky na podporu projektov, zameraných na premenu tradičnej školy na modernú. Žiaľ, nie je možné určiť, nakoľko boli úspešné školy, vzdelávajúce väčší počet žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia. V rámci špecializovanej výzvy, zameranej na zvyšovanie vzdelanostnej úrovne príslušníkov marginalizovaných rómskych komunít prostredníctvom aktivít škôl a školských zariadení, sa o podporu uchádzalo 116 škôl. V čase uzávierky správy neboli dostupné informácie o podporených projektoch ani aktivitách.

Ako už bolo spomenuté, Štátny vzdelávací program ako jediný stanovuje kvalifikačné požiadavky na pedagógov, vzdelávajúcich deti zo sociálne znevýhodneného prostredia. Pedagóg by mal byť cielene pripravený na vzdelávanie detí zo sociálne znevýhodneného prostredia. Dostupnosť tohto typu odbornej prípravy pre učiteľov však v čase písania správy veľmi nízka.¹⁷⁰

5.2 UČEBNÉ ŠTANDARDY

Nový školský zákon mal tiež priniesť významnú zmenu do obsahu vzdelávania. Obsah výchovy a vzdelávania na školách je určovaný dvoma základnými dokumentmi: Štátnym vzdelávacím programom, ktorý vymedzuje povinný obsah výchovy a vzdelávania na získanie kompetencií. Školským vzdelávacím programom, ktorý je vydávaný riaditeľom školy po prerokovaní so zriaďovateľom školy a zodpovednými orgánmi miestnej správy škôl. Upresňuje obsah vzdelávania na konkrétnej škole (v ráttane obsahu vzdelávania detí zo sociálne znevýhodneného prostredia).¹⁷¹

V rámci Štátnych vzdelávacích programov, ktoré vstúpili do platnosti 1. septembra 2008 boli definované požiadavky na obsah vzdelávania na jednotlivých stupňoch vzdelávacieho systému (obsahové aj výkonové štandardy). V prípade detí zo sociálne znevýhodneného prostredia však Štátny vzdelávací program umožňuje úpravu osnov predmetu, pričom táto úprava musí presne

¹⁶⁹ Štátny vzdelávací program, časť 12.2, strana 34

¹⁷⁰ Na školský rok 2009-2010 bolo dostupných 6 vzdelávacích programov, ktoré budú realizované Metodicko-pedagogickým centrom v Prešove (5) a Metodicko-pedagogickým centrom v Žiline (1) ; zdroj: Metodicko-pedagogické centrum Bratislava; dostupné na: http://www.mpc-edu.sk/library/files/ponuka_2009_2010.pdf

¹⁷¹ Školský zákon, § 5

definovať kroky k napredovaniu v danom predmete. Na druhom stupni (vyššie primárne vzdelanie) úprava umožňuje vytvorenie *alternatívnych osnov*, ktoré môže škola používať pri úprave osnov pre deti zo sociálne znevýhodneného prostredia (redukcia množstva, praktickejšie zameranie, učenie sa experimentálnymi metódami, alternatívne formy vzdelávania - animácia). Dovoľujeme si opätovne zdôrazniť, že tento krok predstavuje riziko vo vzťahu k zabezpečeniu rovnakej kvality vzdelávania pre rómske deti zo sociálne znevýhodneného prostredia.

V prípade detí zo sociálne znevýhodneného prostredia ŠtVP zadáva okrem toho školám povinnosť vytvoriť pre žiakov Individuálny výchovno-vzdelávací program, ktorý obsahuje:

- základné informácie o žiakovi a vplyve jeho diagnózy na výchovno-vzdelávací proces;
- požiadavky na úpravu prostredia školy a triedy;
- modifikáciu učebného plánu a učebných osnov;
- aplikáciu špeciálnych vzdelávacích postupov;
- špecifické postupy hodnotenia učebných výsledkov žiaka;
- špecifiká organizácie a foriem vzdelávania;
- požiadavky na zabezpečenie kompenzačných pomôcok a špeciálnych učebných pomôcok ;
- zabezpečenie servisu odborníkov – špeciálneho pedagóga, liečebného pedagóga, psychológa, logopéda a iných.

Mieru novej modifikácie učebných osnov a teda aj zníženia výkonových štandardov v jednotlivých predmetoch neupravuje žiaden právny predpis. Individuálny výchovno-vzdelávací program podlieha schváleniu zákonným zástupcom žiaka a možnému monitoringu zo strany Školskej inšpekcie. Až prax preverí, nakoľko sú tieto opatrenia účinné pri prevencii a eliminácii znižovania kvality poskytovaného vzdelávania týmto deťom.

5.3 ŠKOLSKÉ VÝSLEDKY

V roku 2007 boli zverejnené výsledky medzinárodného testovania vedomostí žiakov - PISA (Programme for International Students Assessment). Celkové hodnotenie Slovenska v porovnaní s rokom 2003 kleslo o tri body. Ministerstvo školstva neprijalo túto skutočnosť ako konštruktívnu kritiku a zaujalo obrannú pozíciu. Krátko potom, čo boli výsledky prezentované, tlačová hovorkyňa ministerstva povedala, že štúdia nemeria ako dobre učitelia učia a žiaci zvládajú špecifické predmety a dodala, že testy boli zamerané na prírodné vedy, ktoré v budúcnosti chce študovať len menšina študentov.¹⁷² Na druhej strane práve zlé výsledky žiakov v rámci štúdie PISA boli v minulosti častým argumentom pre zdôvodnenie potreby reformy školského systému. Komplexné vyhodnotenie výsledkov sa v čase písania správy ešte len pripravovalo.

Kvôli chýbajúcim etnickým dátam však nie sú dostupné žiadne presné údaje o výsledkoch rómskych detí; odborníci sa však zhodujú, že školské výsledky žiakov v slovenskom vzdelávacom systéme sú silne podmienené socioekonomickými podmienkami dieťaťa/rodiny. Vzdelávacie výsledky detí zo sociálne znevýhodneného prostredia by mali byť sprístupnené v priebehu roka 2009, po uverejnení druhej časti spomínanej štúdie, realizovanej Metodicko-pedagogickým centrom v Prešove.

5.4. MONITOROVANIE A EVALUÁCIA KVALITY VZDELÁVANIA

O kvalite vyučovania na Slovensku nejestvuje žiaden podrobný výskum. V súčasnosti prebieha diskusia o potrebe monitorovania kvality poskytovaného vzdelania a o systéme hodnotenia škôl. Dodnes však neexistujú oficiálne certifikačné programy a štandardy kvality, ktoré by sa dali použiť na hodnotenie kvality výučby na všetkých štátnych, súkromných a cirkevných školách. Zmenu by v tomto smere mohlo priniesť ustanovenie novej inštitúcie na monitorovanie kvality vzdelávania.

NÁRODNÝ ÚSTAV CERTIFIKOVANÝCH MERANÍ VZDELÁVANIA

V snahe zlepšiť monitorovanie kvality vzdelávania a vyučovacieho procesu nový školský zákon zriadil Národný ústav certifikovaných meraní vzdelávania,¹⁷³ ktorý je zodpovedný za prípravu a metodické riadenie priebehu externých častí skúšok a testovanie žiakov na školách,

¹⁷² Nedorosčík, P.: "PISA: naklonená veža slovenského školstva", Slovo č.12-13/2008, dostupné na: <http://www.noveslovo.sk/clanok.asp?id=16332&cislo=12-13/2008> [30.12.2008]

¹⁷³ Školský zákon, § 154, odstavce 2, 3, 4, 5, 6.

spracovanie, vyhodnocovanie a uchovávanie výsledkov externého merania alebo testovania, určuje obsah externých častí skúšok alebo testovania zadávaných ministerstvom školstva, vydáva osvedčenie o spôsobilosti k výkonu funkcie predsedu školskej maturitnej komisie, predsedu predmetovej maturitnej komisie a hodnotiteľa výsledkov externých častí skúšok alebo testovania.¹⁷⁴

Zriaďovacia listina, podľa ktorej bol 1. septembra 2008 zriadený Národný ústav certifikovaných meraní vzdelávania, uvádza podrobnejší opis aktivít ústavu.¹⁷⁵ Špecificky zaujímavé z pohľadu vzdelávania detí zo sociálne znevýhodneného prostredia sú nasledovné aktivity ústavu:

- a) "projektovanie, koordinovanie, uskutočňovanie a vyhodnocovanie meraní výsledkov vzdelávania na celoštátnej úrovni;
- b) tvorba koncepčných zámerov, úloh, výskumov a projektov súvisiacich s meraním výsledkov vzdelávania a hodnotením kvality výchovy a vzdelávania;
- c) výskum a vývoj v oblasti tvorby testovacích nástrojov, exaktných metód a foriem merania výsledkov vzdelávania, hodnotenia kvality výchovy a vzdelávania;

[...]

- g) externé a interné hodnotenie a porovnávanie kvality škôl;
- h) iniciovanie a uskutočňovanie výskumov so zameraním na monitorovanie kvality výchovy a vzdelávania;
- i) sledovanie dosahov rozhodnutí v oblasti školskej politiky, tvorba metodických, analytických výstupov a záverečných správ pre ministerstvo školstva a pedagogickú sféru s odporúčaniami pre zvýšenie kvality vzdelávacieho systému.¹⁷⁶

Zriadenie Národného ústavu certifikovaných meraní vzdelávania bolo zástupcami rómskych a pro-rómskych mimovládnych organizácií, venujúcich sa vzdelávaniu, vnímané ako veľmi povzbudzujúci krok. Mnohí dúfajú, že činnosť ústavu povedie k sprístupneniu výsledkov merania kvality jednotlivých škôl, ktoré odhalí rozdiely medzi segregovanými výlučne rómskymi školami a zmiešanými, prípadne výlučne nerómskymi školami. Štátna školská inšpekcia, či školy samotné totiž v monitorovaní dopadov segregácie rómskych detí na kvalitu poskytovaného vzdelávania neboli doteraz účinné.

ŠKOLSKÁ INŠPEKCIA

Školská reforma priniesla Štátnej školskej inšpekcii nové kompetencie, týkajúce sa

- *kontroly súladu školského vzdelávacieho programu so štátnym vzdelávacím programom, s cieľmi a princípmi výchovy a vzdelávania,*
- *kontroly súladu výchovného programu s cieľmi a princípmi výchovy a vzdelávania,*
- *kontroly úrovne kvality výchovy a vzdelávania pri individuálnom vzdelávaní,*
- *monitoringu a hodnotenia kvality výchovy a vzdelávania.*¹⁷⁷

Z Koncepcie výchovy a vzdelávania rómskych žiakov školskej inšpekcii vyplynula taktiež úloha zameriavať sa na výchovno-vzdelávacie výsledky a dochádzku žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia. Vo svojej Správe o stave a úrovni výchovy a vzdelávania v školách a školských zariadeniach v Slovenskej republike v školskom roku 2007/2008 však iba konštatuje nedostatočné prospievanie týchto žiakov (z 5 371 sledovaných žiakov na základných školách neprospievalo 1299), pričom úroveň výchovno-vzdelávacích výsledkov žiakov podľa správy „ovplyvňovali najmä nevyhovujúce podmienky na učenie sa, nezáujem rodičov, málo účinná spolupráca školy s rodinou i rôzne zdravotné problémy“¹⁷⁸. V rovnakom duchu zdôvodňuje aj príčiny neúčasti detí na vyučovaní či mimoškolských aktivitách. Okrem asistenta učiteľa sa správa nevenuje metódam a pedagogickým postupom, aplikovaným zo strany škôl.

¹⁷⁴ Ibid., odsek 3

¹⁷⁵ Zriaďovacia listina Národného ústavu certifikovaných meraní vzdelávania; dostupná na http://www.nucem.sk/zriadovacia_listina.pdf [12.1.2009]

¹⁷⁶ Zriaďovacia listina Národného ústavu certifikovaných meraní vzdelávania, 19. august 2008. CD-2008-15759/34399-1:09; dostupná na: www.statpedu.sk/buxus/docs///nucem_zl.pdf [30.12.2008]

¹⁷⁷ Školský zákon, § 163

¹⁷⁸ Správe o stave a úrovni výchovy a vzdelávania v školách a školských zariadeniach v Slovenskej republike v školskom roku 2007/2008; Štátna školská inšpekcia, 2008. Dostupné na: <http://www.ssiba.sk/admin/fckeditor/editor/userfiles/file/Dokumenty/sprava0708.pdf>

5.5 PRAX V TRIEDACH A PEDAGOGIKA

Napriek mnohým projektom, orientovaným na vyvinutie a overovanie alternatívnych metód výučby rómskych žiakov, realizovaným viacerými MVO (Nadácia škola dokorán, Združenie Orava pre demokraciu vo vzdelávaní) a Rómskym vzdelávacím, informačným a dokumentačným centrom, žiadna z nich sa nedostala do koncepcčných materiálov ministerstva školstva. Hoci menované iniciatívy boli nepochybne veľkým prínosom, vo svojej podstate sú limitované počtom účastníkov i rozsahom a na všeobecne zaužívanú vzdelávaciu prax majú len obmedzený vplyv. Využívanie techník orientovaných na dieťa, diferencovanej výučby, či ďalších metód a techník, ktoré by mohli značne napomôcť integrácii rómskych detí do hlavného vzdelávacieho prúdu, ostáva tak opäť len na iniciatíve zaniietených pedagógov.

5.6 VZŤAHY MEDZI ŠKOLOU A KOMUNITOU

V rámci školskej reformy nastal posun v legislatíve týkajúci sa možnosti rodičov zúčastňovať sa na vzdelávacom procese detí. V prípade materských škôl zákon hovorí o možnosti zákonných zástupcov zúčastňovať sa na vyučovacom procese detí za súhlasu riaditeľa.¹⁷⁹ Zároveň aj v Štátnom vzdelávacom programe je uvedená požiadavka „realizovať programy orientované na zlepšenie spolupráce rodičov rómskych detí so základnou školou”.¹⁸⁰

5.7 DISKRIMINAČNÉ POSTOJE

Podľa všeobecnej mienky učitelia k rómskym deťom často zaujímajú negatívny postoj, ich očakávania sú mizivé a mnohí potvrdzujú stratu motivácie pre prácu s nimi. Na druhej strane viaceré výskumy ukazujú, že učitelia, ktorí priamo pracujú s rómskymi deťmi, majú o nich spravidla omnoho lepšiu mienku než učitelia bez tejto skúsenosti. Vzhľadom na absenciu reprezentatívnejšieho a podrobnejšieho výskumu ostávajú podobné závery veľmi individuálne.

Zároveň však početné štúdie preukázali, že rómske deti narážajú na mnohé problémy pri úsilí začleniť sa do triedy. Rómske deti majú ťažkosti s akceptáciou zvyškom triedy a čelia odmietaniu zo strany svojich nerómskych rovesníkov.¹⁸¹ V rámci praxe v triedach nezriedka dochádza k symbolickému vylučovaniu detí, ktoré spočíva v prejavoch nižšieho statusu rómskych žiakov, vo vylučovaní z niektorých aktivít, podujatí, či mimoškolských činností.

¹⁷⁹ Školský zákon, § 28, odsek 16: „Predprimárne vzdelávanie v materskej škole sa môže uskutočňovať so súhlasom riaditeľa aj s priamou účasťou zákonných zástupcov na výchove a vzdelávaní.”

¹⁸⁰ Školský vzdelávací program pre druhý stupeň vzdelávania, strana 35

¹⁸¹ napr. Flešková, M.: Rómsky žiak v škole. In: Psychologické aspekty niektorých nežiaducich spoločenských fenoménov (Drogové závislosti, etnická neznášanlivosť, násilie v každodennom živote), Banská Bystrica, Pedagogická fakulta, Univerzita Mateja Bela, 2004

6. MIMOVLÁDNE ORGANIZÁCIE, AKTÍVNE V OBLASTI VZDELÁVANIA RÓMSKÝCH DETÍ

6.1 CIELE PRIESKUMU

Hlavným cieľom prieskumu bolo zmapovanie aktivít mimovládnych organizácií, ktoré sa dlhodobo ale aj krátkodobo venujú problematike vzdelávania rómskych detí, predovšetkým teda odstraňovaniu prekážok v dostupnosti kvalitného vzdelávania pre rómske deti pochádzajúce najmä z prostredia vylúčených rómskych komunít.

Takto získané informácie mali slúžiť k lepšej príprave následných aktivít – pomocou vytvorenia širšej koalície mimovlád presadzovaniu takých zmien vo vzdelávacom systéme, ktoré by prispeli k zlešpeniu dostupnosti kvalitného vzdelávania bez socioekonomického podmieňovania.

6.2 METODOLÓGIA PRIESKUMU

Za účelom získania informácií o ich aktivitách v oblasti advokácie za lepšiu dostupnosť kvalitného vzdelávania pre rómske deti boli kontaktované mnohé mimovládne organizácie, a to prostredníctvom cielenej emailovej distribúcie dotazníka organizáciám, ktoré už sú istým spôsobom zapojené do vzdelávania rómskych detí. Počas spracovávania prehľadu literatúry pre prvú časť tejto aktualizácie bola vytvorená databáza takýchto organizácií prostredníctvom analýzy dostupných zoznamov prijímateľov grantov, čím sa vytvoril zoznam mimovládnych organizácií (MVO) realizujúcich projekty súvisiace so vzdelávaním rómskych detí. (Príloha 1 - Zoznam MVO).

Dotazníky mimovládny organizáciám boli distribuované výhradne emailom na začiatku septembra 2008. Počas septembra boli taktiež uskutočnené rozhovory so zástupkyňami a zástupcami MVO, ktoré sa téme významnejšie venovali v predchádzajúcom období.

6.1.1 PREKÁŽKY

Hoci bol dotazník pripravovaný tak, aby bol čo možno najkratší, len veľmi málo z kontaktovaných adresátov ho zodpovedalo. Mnohí z nich neodpovedali nikdy, dokonca ani po urgenciách a pripomenutí dôležitosti dotazníka. Menšie množstvo zástupcov MVO odpovedalo na email vysvetľujúc dôvody, prečo nemôžu odpovedať na otázky, najčastejšie s tým, že rómske deti alebo vzdelávanie nie je ich prioritou.

Po slabej odozve na elektronický dotazník bola metodológia znovu prediskutovaná so zástupcami MVO, ktorí majú skúsenosti v spolupráci s organizáciami pracujúcimi na lokálnej úrovni, v komunitách¹⁸². Títo sa domnievali, že primárnym nedostatkom bol chýbajúci materiálny benefit zo spolupráce. Vzhľadom k preťaženosti zamestnancov mimovládnych organizácií títo odmietajú vyplňať dotazník bez jasného vedomia benefitu. Predpokladaná zložitosť dotazníka by taktiež mohla zohrávať rolu, keďže tabuľky a voľné políčka sa môžu javiť komplikované. Časová náročnosť však môže byť vylúčená, keďže bolo potvrdené, že vyplnenie dotazníka zabralo osobám s dobrými znalosťami svojich organizácií asi 20 minút.

Informácie od niekoľkých MVO boli zozbierané prostredníctvom osobných rozhovorov s ich zástupcami. Tento prístup bol časovo náročný na to, aby pokryl významnejšie množstvo organizácií v pomerne krátkom čase. Dokonca aj pri priamom oslovovaní organizácií, stále bolo vyplnených len 9 dotazníkov zo 70. Rozhovory boli uskutočnené so zástupcami ôsmich ďalších organizácií.

¹⁸² Napr.: Nadácia Milana Šimečku; Nadácia otvorenej spoločnosti, Bratislava

6.2 DEFINOVANIE PROBLÉMOV

V dotazníku boli respondenti požiadaní, aby označili svoje aktuálne priority zo zoznamu hlavných problémov vo vzdelávaní rómskych detí.

Najzávažnejším problémom sa respondentom javí jazyková bariéra medzi vyučovacím jazykom a materinským jazykom detí a nedostatočný počet a efektivita asistentov učiteľa. Keďže jednou z kľúčových úloh asistentov je mediovať komunikáciu medzi deťmi, ktoré nerozumejú vyučovaciemu jazyku, a učiteľmi, existuje priame prepojenie medzi dvomi vyššie uvedenými problémami. Medzi ďalšie významnejšie problémy respondenti zaradili: segregáciu na školách a v triedach, vzťah medzi komunitami a školami a prax vyučovania v triedach. Tá je často spojená so segregáciou rómskych žiakov, ktorí sú viditeľne v triede vylúčení. Úzko prepojený na problém segregácie je problém zapisovania a umiestňovania detí na školy. Rómske a pro-rómske mimovládne organizácie sú stále hlboko znepokojené z vysokého počtu rómskych detí navštevujúcich špeciálne školy. Podobná dôležitosť bola pripísaná aj nedostatku prípravy pedagógov na školách.

Je treba zdôrazniť, že žiadna z MVO pracujúcich na lokálnej úrovni neuviedla chýbajúce etnické dáta ako významný nedostatok. Toto môže súvisieť so skutočnosťou, že v praxi často vedenie škôl a učitelia na školách vedia, koľko Rómov majú na škole. Často len organizácie pracujúce na národnej úrovni chápu, že táto prax musí byť zavedená do systému a korešpondovať so všetkými právnymi úpravami. (Medzi tieto organizácie možno zaradiť organizácie: Človek v tísi, Nadácia otvorenej spoločnosti, Inštitút rómskej verejnej politiky, Nadácia Milana Šimečku, Amnesty International a iné.)

Jedným z ďalších problémov, zadefinovaným respondentmi v dotazníku, je motivácia žiakov.

6.3 REALIZOVANÉ A PREBIEHAJÚCE AKTIVITY

Z výsledkov prieskumu sa javí, že občianska spoločnosť angažovaná v téme vzdelávania rómskych detí jednoznačne nie je homogénnou skupinou. Charakteristiky organizácií a ich aktivít sa líšia zo všetkých uhlov pohľadu - z pohľadu zdrojov, partnerov, zamerania aktivít, cieľov, výsledkov ako aj z pohľadu hlavného poslania organizácie.

Projekty zamerané na zlepšenie úrovne vzdelávania Rómov boli realizované na všetkých úrovniach: na lokálnej úrovni išlo najčastejšie o pomoc deťom pri prekonávaní prekážok (napr. vyplnením medzier, spôsobených nenavštevovaním predškolských zariadení, doučovaním, aktivitami zameranými na prekonávanie jazykovej bariéry), motivovanie detí (napr. zmenou ich vnímania školy prostredníctvom voľno-časových aktivít). Ďalšou možnosťou pomoci je zameranie sa na cieľovú skupinu učiteľov – menší počet MVO sa venuje ďalšiemu vzdelávaniu učiteľov, špecificky v oblasti multikultúrnej výchovy. Na lokálnej úrovni boli taktiež zaznamenané pokusy vyučovať multikultúrnu výchovu medzi žiakmi s cieľom spojiť rómske a nerómske deti. Na miestnej úrovni je najčastejším partnerom projektov škola. Organizácie zamerané na túto úroveň sa často nezapájajú do advokačných aktivít na národnej úrovni.

Na regionálnej úrovni sú väčšinou aktivity zamerané podobne ako na lokálnej úrovni, len vo väčšom rozsahu. Aktivity na regionálnej úrovni sú zväčša realizované v partnerstve s regionálnym orgánom, ktorý v projekte plní funkciu supervízora (napr. metodicko-pedagogické centrum).

Mimovládne organizácie na regionálnej úrovni spolu s organizáciami pôsobiacimi na národnej úrovni vykonávajú okrem priameho poskytovania služieb aj advokačné aktivity. Zvyčajne pracujú na lokálnej úrovni za účelom lepšieho oboznámenia sa so situáciou, realizácie výskumu a pod., aby získali lepšie argumenty pre svoju advokáciu za zmeny.

Z informácií zozbieraných v prieskume sa ukazuje, že MVO svojimi aktivitami pokrývajú takmer všetky identifikované problematické oblasti, čiže na základe mapovania by bolo možné vytvoriť zbierku príkladov dobrej praxe vo všetkých oblastiach vzdelávania rómskych detí.

Podľa výskumu sú MVO pracujúce na všetkých troch úrovniach schopné realizovať rôzne typy projektov aj vo väčšom rozsahu, či už z pohľadu aktivít alebo z geografického pohľadu. V odpovediach respondentov sú zároveň zahrnuté všetky typy financovania aktivít (nadačné, vládne, súkromné a ďalšie zdroje).

Nikto z respondentov dotazníka nepracuje výlučne len v oblasti vzdelávania Rómov a často nie sú organizácie zamerané ani len výlučne na Rómov. Žiaľ, niektoré organizácie, hoci boli nájdené prostredníctvom databáz podporených MVO v rámci grantových schém, zameraných na vzdelávanie Rómov, vyhlásili, že sa nevenujú ani Rómom ani vzdelávaniu a teda sa necítia byť kompetentnými odpovedať na otázky v dotazníku. Môže to poukazovať na nie príliš profesionálny prístup organizácií, kedy „všetci sú odborníkmi na všetko“, ale len v období podpory z grantového programu.

6.4 PLÁNOVANÉ AKTIVITY A ZÁMERY

Vo svojich plánovaných aktivitách a zámeroch respondenti pokryli takmer všetky priority dané v dotazníku, ktoré vyplývali z priorit definovaných v prvej EAQER správe. Jedinou nepokrytou oblasťou zostali školské inšpekcie. Hoci toto konštatovanie nie je overené u respondentov, na základe predchádzajúcich skúseností sa dá predpokladať, že dôvodom je nepovažovanie inšpekcií za efektívny nástroj riešenia problémov Rómov vo vzdelávaní. Školské inšpekcie sú rómskymi a pro-rómskymi organizáciami používané ako nástroj advokácie len veľmi zriedkavo.

Pokiaľ ide o výber donora, respondenti preferujú slovenské a zahraničné nadácie, zriedkavo súkromné zdroje. Prekvapivo žiadny z respondentov neuviedol ako potenciálneho donora miestne samosprávy. Jedným z dôvodov by mohla byť skutočnosť, že samosprávy sú zriaďovateľmi škôl a spravujú ich chod, čo vytvára obmedzený priestor pre MVO pre kritizovanie, keďže by to mohlo ohroziť financovanie aktivít. Ďalším dôvodom, ktorý by mohol byť veľmi pravdepodobný, je jednoducho nedostatok zdrojov samospráv pre financovanie väčších projektov. Táto možnosť samozrejme nebráni samosprávam projekty spolufinancovať.

Zástupcovia a zástupkyne MVO boli požiadaní, aby vybrali z tohto zoznamu preferovaných partnerov pre ďalšie aktivity: slovenské MVO, zahraničné MVO, vládne inštitúcie, samosprávy, školy; iné.

Najčastejšie vybraným potenciálnym partnerom pre aktivity zo zoznamu boli slovenské MVO. Prekvapivo nie všetci respondenti označili aj zahraničné mimovládne organizácie. Zaujímavé je tiež to, že samosprávy ako zriaďovatelia škôl neboli opäť respondentmi označovaní ako preferovaní partneri pre zavádzanie zmien.

6.5 OCHOTA SPOLUPRACOVAŤ

Ako by mohlo vyplývať z nízkej odozvy na dotazník, organizácie pravdepodobne nechcú pracovať na niečom bez jasne zadaného prospechu pre ne. Tento postoj pravdepodobne silno ovplyvnil odpoveď na otázku o ochote spolupracovať. Najčastejšie označovanou odpoveďou bola ochota spolupracovať, ale len ak organizácia dostane konkrétny návrh na aktivitu. Ďalšou podmienkou účasti na spoločnej iniciatíve boli aktuálne kapacity organizácie. Keďže jednou z prekážok by mohlo byť aj potenciálne napätie medzi niektorými organizáciami, bola aj táto možnosť odpovede v tabuľke ponúknutá. Keďže sa potvrdila, je dôležité ju zohľadňovať pri príprave ďalších aktivít, aby sa predišlo možným konfliktom.

6.6 ZÁVER

Zástupcovia a zástupkyne občianskej spoločnosti chápu potrebu vytvoriť koalíciu a spojiť svoje schopnosti, expertízu a zdroje do jednotného úsilia. Takéto hlasy neprichádzajú len od slovenských MVO, ale tiež zo zahraničia. Dobré príklady možno nájsť v iných krajinách, napr. v Českej republike, kde české MVO vytvorili koalíciu podporovanú medzinárodnými organizáciami (napr. Amnesty International, Európske centrum pre práva Rómov). Koalícia pracuje pod názvom „Spoločné do školy“. Spomenuté medzinárodné organizácie sú pripravené podporiť podobnú koalíciu na Slovensku.

Počas stretnutia zástupcov občianskej spoločnosti zameraných na vzdelávanie rómskych detí organizovaného Nadáciou otvorenej spoločnosti 10. decembra 2008 v Bratislave bolo zadaných niekoľko kľúčových úloh - organizácie sú si vedomé svojich silných a slabých

stránok a medzi prítomnými zástupcami a zástupkyňami organizácií nebol žiadny potenciálny konflikt v presahovaní zámerov a plánovaných aktivít. Toto bolo výsledkom skutočnosti, že organizácie sa vzájomne poznajú a sú si vedomé svojich princípov a oblastí záujmu.

Jedným slabým bodom spolupráce je oblasť strategickej litigácie. Keďže väčšina práce zameraná na zmeny vo vzdelávacom systéme v SR by mala byť uskutočnená v spolupráci so školami, školskými úradmi a Ministerstvom školstva, strategická litigácia by mohla v tomto smere veľmi uškodiť. Na druhú stranu sme si všetci vedomí, že je potrebná a môže odhaliť nedostatky systému. Preto musí byť ešte partnerstvo s organizáciou vykonávajúcou strategickú litigáciu prediskutované a spracované do detailov.

Vo všeobecnosti sú však mimovládne organizácie aktívne v oblasti dostupnosti vzdelávania pre rómske deti pripravené spolupracovať na zmene stavu a prevencii ďalšej diskriminácie na školách.

PRÍLOHA 1 – OSLOVENÉ MIMOVLÁDNE ORGANIZÁCIE

MVO boli vyberané na základe dostupných informácií od organizácií a inštitúcií poskytujúcich granty a finančné zdroje v súvislosti so vzdelávaním rómskych detí.

Medzinárodné MVO [pracujúce s Rómami]

- Amnesty International
- Člověk v tísni o.p.s, pobočka Slovensko
- Nadácia otvorenej spoločnosti

Národné MVO [pracujúce s Rómami]

- Nová rómska generácia [New Roma Generation]
- Milan Šimečka Foundation
- Inštitút rómskej verejnej politiky
- Občianske združenie (OZ) Pre Pindre
- CVEK - Centrum pre výskum etnicity a kultúry

Miestne MVO [pracujúce s Rómami]

- OZ Trival, Košice
- OZ Amare Roma, Moldava nad Bodvou
- Rómsky skauting - Roma Scouting, Košice
- Nadácia Pro Futura, Snina
- Komunitné centrum, Kecerovce
- OZ Rómska integrácia 777, Toporec
- OZ Rómska slza, Turňa nad Bodvou
- OZ Maják, Zlaté Moravce
- Krajská asociácia rómskych iniciatív, Banská Bystrica
- Kultúrne združenie Rómov Slovenska, Banská Bystrica
- OZ Lavuta, Banská Bystrica
- OZ Nádej deťom, Banská Bystrica
- OZ Komunitné centrum Spolu, Chminianske Jakubovany
- Kultúrno-výchovné OZ Lačno Drom, Huta
- Súkromná špeciálno-pedagogická poradňa, Lipany
- OZ Pramienok, Bratislava
- CESPOM - Centrum pomoci mladým, Lučenec
- Akadémia vzdelávania, Trnava
- OZ RODON, Klenovec
- OZ R.O.K., Kokava nad Rimavicou
- OZ regionálneho rozvoja a rómskej kultúry, Plešivec
- Reformné združenie rómskej mládeže, Liptovský Hrádok
- Združenie na riešenie bytových problémov R.S., Čierna nad Tisou
- OZ Naš svet, Vranov nad Topľou
- RATOLESŤ - Radosť Tolerancia Šťastie, Košice
- OZ za duchovný, kultúrny, sociálny rozvoj a spoluprácu, Pezinok
- Academia vzdelávania a výchovy, Bratislava
- OZ Breznianske zrnko, Brezno
- OZ Budúcnosť, Vranov nad Topľou
- Centrum komunitného organizovania n.o.
- OZ Cez problémy - spoločne, Herľany
- OZ Chymere, Zlaté Moravce
- OZ Dedinská únia heľpianskych aktivistov, Heľpa
- OZ Different, Andrejová
- OZ Dôstojný život, Spišská Nová Ves
- OZ Za dôstojný život, Lučenec
- OZ Dživipen - Život, Banská Bystrica
- OZ EU-Rom, Číž
- OZ Inforom, Lučenec

Cirkevné združenia [pracujúce s Rómami]

- CZ ECAV, Opiná
- CZ ECAV, Rankovce
- Pastoračné centrum Rómov, Vranov nad Topľou
- Saleziáni Don Bosca - DOMKA, Bardejov

- Kolpingovo združenie, Košice
- Kolpingovo dielo na Slovensku, Banská Štiavnica

Ostatné MVO [pracujúce s deťmi a mládežou vo všeobecnosti]

- Detská organizácia Fénix], Sládkovičovo
- Centrum mladých, Žilina
- AMAVET - asociácia pre mládež, vedu a techniku, Bratislava
- eRko, Bratislava
- Ústredie slovenského skautingu, Bratislava
- Úsmev ako dar, Bratislava
- Združenie kresťanských spoločenstiev mládeže, Spišská Nová Ves
- SEM - Spoločenstvo evanjelickej mládeže, Spišská Nová Ves
- Združenie mariánskej mládeže, Nitra
- Detská misia na Slovensku, Bratislava
- AISEC, Bratislava
- Detská organizácia FRIGO, Košice
- Ideálna mládežnícka aktivita, Bratislava
- INEX, Bratislava
- Prieskumník - Pathfinder, Bratislava
- Laura, Bratislava
- NODAM, Trenčín
- Občiansko-demokratická mládež, Bratislava
- OZ Krok za krokom, Košice
- Strom života, Bratislava
- YMCA, Banská Bystrica
- Zväz skautov maďarskej národnosti, Dunajská Streda
- 106 Zálesák, Dunajská Streda
- Astronomický klub Juraja Bárdyho, Plevník - Drienové
- Keramiklub, Dubnica nad Váhom
- OZ pre púchovskú mládež, Púchov
- Mládežnícka organizácia Päť Pé, Bratislava
- Občianske združenie pre zdravý život, Žilina
- Spoločenstvo Hrubáci, Trnava
- TIK TAK, Tesárske Mlyňany
- OZ Jablonka, Jablonové
- Slovenská debatná asociácia, Bratislava

PRÍLOHA 2 – DOTAZNÍK PRE MIMOVLÁDNE ORGANIZÁCIE

Dotazník pre mimovládne organizácie venujúce sa
vzdelávaniu rómskych detí

Dotazník je súčasťou aktualizácie výskumu Inštitútu otvorenej spoločnosti Equal Access to Quality Education for Roma Children - Rovný prístup ku kvalitnému vzdelávaniu pre rómske deti. Aktualizácia zistení minuloročného výskumu má slúžiť predovšetkým ako základ pre ďalšiu prácu v presadzovaní zmien na školách smerom k zlepšeniu postavenia rómskych detí v slovenskom školskom systéme.

Dotazník je zasielaný mimovládny organizáciám, ktoré sa v minulosti venovali, alebo sa venujú, práci s rómskymi školopovinnými deťmi, alebo boli na základe iných skutočností zadefinované ako kľúčové pre ďalšiu prácu.

Vyplnený dotazník, prosím, zašlite na email:

stanko.daniel@gmail.com.

Za Váš čas vopred ďakujeme,

Za výskumný tím: Stano Daniel

1. O organizácii

názov organizácie			
adresa sídla			
Web			
právna forma organizácie		rok založenia	
kontaktná osoba	meno		
	funkcia		
	email		
zameranie organizácie			

1.1 Definovanie hlavných problémov vo vzdelávaní rómskych detí a mládeže (Uvedte „X“ do zodpovedajúceho políčka. V prípade potreby označte viacero možností, maximálne však 5)

X	Problém	X	problém
	chýbajúce etnické dáta		nevhodné učebné osnovy
	nevhodný vzdelávací systém		prax vyučovania v triedach
	segregácia na školách/v triedach		vzťahy medzi školami a komunitami
	umiestňovanie detí do škôl		diskriminácia na školách
	jazyková bariéra		neefektívne školské inšpekcie
	chýbajúci/neefektívni asistenti učiteľov		iné (dopíšte):
	nepripravenosť pedagogických pracovníkov		

2. Aktivity organizácie

2.1 Realizované aktivity/projekty: (Uvádzajte len významnejšie aktivity súvisiace so vzdelávaním, od r. 2005)

Projekt 1

Názov projektu:		Realizácia (od - do):	
Financovanie	zdroj financovania:		
	celkový rozpočet:		
Partneri:			
Rozsah projektu (označte znakom X)	X	úroveň	bližšia lokalizácia
		multinárrodná	zapojené krajiny:
		národná	
		regionálna	zapojené regióny:
		lokálna	zapojené lokality:

Zameranie projektu (označte znakom X)	cieľová skupina	X	téma projektu	X
		rómske deti predškolského veku		odstraňovanie jazykovej bariéry
			nahrádzanie predškolskej výchovy	
			iné (dopíšte):	
školopovinné deti			doučovanie	
			mimoškolská záujmová činnosť	
			multikultúrna výchova	
			rómska kultúra a história	
			iné (dopíšte):	
vláda, ministerstvo			potreba zmien v systéme	
učitelia a pedagogickí pracovníci		multikultúrna výchova		
		ďalšie vzdelávanie		
		iné (dopíšte):		
zamestnanci pedagogicko- psychologických poradní		testovanie detí na základe kultúrno-nezávislých testov		
		iné (dopíšte):		

výsledky/dopad projektu		
	dosiahnuté počas realizácie projektu	trvalo udržateľné
na miestnej úrovni		
na národnej úrovni		

*V prípade, že ste v uvedenom období realizovali väčší počet významných projektov, prekopírujte tabuľku.

2.2 Pripravované aktivity

2.2.1 Uvedte oblasť/oblasti, ktorým sa chce organizácia v budúcnosti venovať

X	oblasť záujmu	X	oblasť záujmu
	zber etnických dát		učebné osnovy
	zmeny vzdelávacieho systému		prax vyučovania v triedach
	segregácia		vzťahy medzi školami a komunitami
	umiestňovanie detí do škôl		diskriminácia na školách
	jazyková bariéra		školské inšpekcie
	obhajoba práv a záujmov Rómov		iné (dopíšte):
	pedagogickí pracovníci		

2.2.2 Uvedte preferovaných partnerov pre ...financovanie aktivít

X	zdroj financovania
	domáce nadácie a grantové programy
	zahraničné nadácie a grantové programy
	súkromné zdroje
	lokálne zdroje (samosprávy)
	iné (dopíšte):

...spoluprácu na aktivitách

X	spolupracujúci partneri
	domáce mimovládne organizácie
	zahraničné mimovládne organizácie
	vládne inštitúcie
	samosprávy (zriaďovatelia škôl)
	školy
	iné (dopíšte):

2.2.3 Predpokladané cieľové skupiny budúcich projektov

X	cieľová skupina
	deti predškolského veku
	školo povinné deti
	učitelia
	pracovníci pedagogicko-psychologických poradní
	rodičia

X	cieľová skupina
	iné (dopíšte):

3. Zájem ďalej spolupracovať (Ako je uvedené v úvode, po spracovaní výsledkov prieskumu bude navrhnutá stratégia, do ktorej budú prizvané viaceré mimovládne organizácie):

X	miera záujmu spolupracovať
	zapojíme sa do akejkoľvek aktivity
	zapojenie bude závisieť od našich aktuálnych kapacít
	zapojenie zvažíme až po konkrétnejších návrhoch
	máme výhrady voči niektorým organizáciám
	na akékoľvek zapojenie nemáme aktuálne kapacity
	nemáme záujem sa zapojiť
	iné (dopíšte):

4. Uveďte akékoľvek ďalšie komentáre:

Sem uveďte Vaše postrehy:

Ďakujeme za Váš čas.